

JACEK JĘDRYSIAK

Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego
Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego

Materiały dotyczące konsultacji na temat prowadzenia studiów operacyjnych Zachodniego Teatru Działań Wojennych z wybranymi armiami państw Układu Warszawskiego w latach 1970–1976

ABSTRACT

Despite the progress made in recent years regarding our understanding of various aspects of operational planning in the Polish People's Army, many detailed issues still require a more thorough analysis. One such issue regards operational studies of the Western Theater of Military Operations. This study uses four reports that document consultations between Poland and other members of the Warsaw Pact between 1970–1976 on improving the methods of carrying out this task.

Ułatwiony dostęp do materiałów archiwalnych wytworzonych przez instytucje ludowego Wojska Polskiego (dalej: IWP) znacząco wpływa na perspektywy polepszenia stanu wiedzy na temat różnych aspektów planowania wojennego w okresie PRL. Przed 2016 r., a zatem powstaniem Wojskowego Biura Historycznego im. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego (dalej: WBH), próby opisanie tej tematyki były podejmowane przez niewielką liczbę badaczy.¹ Pewien problem stanowiło także równoległe występowanie

¹ Jerzy Kajetanowicz, *Wojsko Polskie w systemie bezpieczeństwa 1945–2010* (Częstochowa: Wyd. im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza, 2005); Lech Kowalski, „Doktryna wojenna PRL zwana obronną,” *Arcana* 13, nr 1 (1997): 64–83; Kowalski, *Komitet Obrony Kraju (MON–PZPR–MSW)* (Warszawa: Semper, 2011); Paweł Piotrowski, „Front

specyficznej formy źródłowo-wspomnieniowych publikacji byłych oficerów służących w Zarządzie I (Operacyjnym) Sztabu Generalnego Wojska Polskiego (dalej: SG WP).² Cechą charakterystyczną stosowanej w tych pracach metody prezentacji problemu było przyjmowanie przez autorów roli swoistych „wycroczni”, którzy w oparciu o swój status wtajemniczonych w *arcana* służby sztabowej mieli wyłączność na wyjaśnianie treści i wartościowanie poszczególnych dokumentów.³ Utrudniało to znacząco interpretację zachowanych materiałów, a wiele tez formułowanych przez badaczy cywilnych było negatywnie konfrontowanych z formułowanymi *ex cathedra* opiniami weteranów IWP.⁴

Zwiększony dostęp do archiwaliów zaowocował ostatnio publikacją pierwszej kompleksowej monografii dotyczącej polskiego planowania wojennego w okresie PRL autorstwa Jarosława Pałki.⁵ Praca ta stanowi znaczący postęp w badaniach nad zagadnieniem, będąc idealnym punktem wyjścia dla pogłębionych studiów innych badaczy. Pałka zebrał i omówił węzłowe dokumenty dotyczące różnych aspektów zadań IWP w razie wojny dla całego okresu PRL. Oczywiście nawet tak godna uznania i pionierska praca nie jest wolna od pewnych braków, co jest jednak w pełni usprawiedliwione złożonym i kompleksowym charakterem zagadnienia. Przenalizowanie

Polski – próba wyjaśnienia zagadnienia,” *Wrocławskie Studia z Historii Najnowszej* 6 (1999): 221–233; Piotrowski, „Koncepcje «Frontu Polskiego» w okresie powojennym,” *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. T. Kościuszki. „Poglądy i Doświadczenia”* nr 3 (2000): 111–122. Oczywiście nie należy pomijać świetnych opracowań dotyczących struktur organizacyjnych Sił Zbrojnych PRL, także poruszających te zagadnienia. Zob. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe w latach 1945–1960: skład bojowy, struktury organizacyjne i uzbrojenie* (Toruń: Europejskie Centrum Edukacyjne, 2005); Piotrowski, *Śląski Okręg Wojskowy. Przekształcenia organizacyjne 1945–1956* (Warszawa: Trio, 2003).

² Julian Babula, *Ćwierć wieku w Sztabie Generalnym WP 1969–1995. Wspomnienia i refleksje* (Warszawa: Wyd. Comandor, 2004); Franciszek Puchała, „Sztab Generalny Wojska Polskiego w latach 1945–1990,” *Kwartalnik Bellona* wydanie specjalne (2010); Puchała, *Sekrety Sztabu Generalnego pojałtańskiej Polski* (Warszawa: Bellona, 2011).

³ Babula, „Zadania operacyjne Frontu Polskiego (Nadmorskiego) – fikcja czy rzeczywistość 1959–1989,” *Przegląd Historyczno-Wojskowy* (dalej: PHW) 10 (62), nr 3 (232) (2010): 234–242; Puchała, „Pułkownika Kuklińskiego udział w grze wywiadów wielkich mocarstw,” *PHW* 13 (64), nr 4 (242) (2012): 169–172.

⁴ Podobne zjawisko można było zaobserwować do niedawna w kontekście armii Niemieckiej Armii Ludowej (*Nationale Volksarmee*, dalej: NVA). Oliver Bange, *Sicherheit und Staat: Die Bündnis- und Militärpolitik der DDR im internationalen Kontext 1969 bis 1990* (Berlin: Ch. Links Verlag, 2017), 25; Siegfried Lautsch, *Kriegsschauplatz Deutschland: Erfahrungen und Erkenntnisse eines NVA-Offiziers* (Potsdam: Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr, 2013).

⁵ Jarosław Pałka, *Polskie wojska operacyjne w Układzie Warszawskim* (Warszawa: Wyd. IPN, 2022).

ogromnego zasobu pozostawionego przez instytucje IWP materiału jest w sposób oczywisty zadaniem przekraczającym zakres jednej monografii.⁶

Jednym z zagadnień, które zostało w pracy Pałka jedynie wspomniane bez omawiania jako osobny problem, jest kwestia studiów operacyjnych Zachodniego Teatru Działań Wojennych (dalej: ZTDW). Problematyka tego zainicjowanego w 1957 r. przez SG WP zadania⁷ była jak dotąd poruszana jedynie w ograniczonym czasowo⁸ lub tematycznie⁹ zakresie. Powstałe do tej pory prace nie wyjaśniają dwóch podstawowych zagadnień: roli studiów ZTDW w całym procesie planowania wojennego oraz kwestii prowadzenia podobnych prac w ramach innych bratnich armii. W kontekście pierwszego problemu Pałka stanął na stanowisku, że zadanie to nie mogło być raczej elementem planowania wojennego IWP w latach 1958–1961, podobnych prac nie prowadzono bowiem w tamtym czasie w SG WP.¹⁰ Tezy Pałka oparte są w dużej mierze na treści tekstu mojego autorstwa, ograniczonego czasowo do właśnie tej cezury. Analizujący zagadnienie w szerszym okresie, lecz jedynie dla Marynarki Wojennej, Robert Rybak postawił tezę, że studia ZTDW stanowiły „zasadniczy element działalności operacyjnej i miały rzeczywisty wpływ na proces szkolenia wojsk, ich rozwój i wyposażenie. Odgrywały również znaczącą rolę w zmianach wprowadzanych do zasad sztuki operacyjnej, wynikającej głównie z ewolucji poglądów w kwestii sposobu prowadzenia walki i z rozwoju technologicznego”.¹¹ Sugeruje to wyraźnie studyjny charakter zadania, przy jednoczesnym jego wpływie na podejmowanie bieżących decyzji w obszarze operacyjnym, szkoleniowym czy wyposażenia.

Nie ulega wątpliwości, że realizacja studiów operacyjnych nie stanowiła jedynie swoistej „sztuki dla sztuki”. Próba odpowiedzi na pytanie

⁶ Warto w tym względzie zwrócić uwagę na planowaną w najbliższej przyszłości przez wyd. IPN publikację monografii Pawła Piotrowskiego „Polska Armia Czerwona. Ludowe Wojsko Polskie w systemie bezpieczeństwa komunistycznej Polski 1947–1956”.

⁷ Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego (dalej: CAW-WBH), Sztab Generalny WP Zarząd I (dalej: Zarząd I SG WP), 1247/64/22, Zarządzenie szefa Sztabu Generalnego nr 02/Oper. z 9 I 1958 r., Warszawa, 1–6.

⁸ Jacek Jędrysiak, „Początki i założenia studiów operacyjnych Zachodniego Teatru Działań Wojennych w Siłach Zbrojnych PRL,” *Pamięć i Sprawiedliwość* nr 2 (34) (2019): 426–455.

⁹ Babula, „Rola i znaczenie obrony wybrzeża w przygotowaniach wojennych PRL i planowaniu strategicznym Naczelnego Dowództwa Zjednoczonych Sił Zbrojnych Układu Warszawskiego (1945–1989),” *PHW* 11 (62), nr 1 (230) (2010): 121–141; Robert Rybak, *Sztuka operacyjna marynarki wojennej. Analiza wybranych aspektów szkolenia operacyjnego w latach 1956–1990 w świetle dokumentów* (Toruń: Wyd. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2021), 67–106.

¹⁰ Pałka, *Polskie wojska*, 86.

¹¹ Rybak, *Sztuka operacyjna*, 67.

o umiejscowienie ich w procesie planowania wojennego wymaga bez wątplenia zrekonstruowania znaczenia realizacji tego zadania w ramach innych armii Układu Warszawskiego. Niestety, prace poświęcone zarówno Niemieckiej Armii Ludowej (*Nationale Volksarmee*, dalej: NVA), jak i Czeskosłowackiej Armii Ludowej (*Československá lidová armáda*, dalej: ČSLA)¹² nie odnoszą się wcale do tego zagadnienia. W kontekście armii NRD jest to o tyle zastanawiające, że analogiczne jak w polskim wypadku przejawy realizacji tego zadania są łatwo dostępne.¹³

Zgodnie z treścią mojego poprzedniego opracowania, pomysł zainicjowania studiów ZTDW i opracowanie jego metodologii jawi się w dokumentach jako polska inicjatywa, wzorowana jednak na praktykach z Armii Sowieckiej.¹⁴ W tej sprawie strona polska podjęła w latach 1959–1961 próbę szerokich konsultacji z Armią Czerwoną, NVA i ČSLA.¹⁵ W toku rozmów strona sowiecka zajęła specyficzne stanowisko.¹⁶ Podkreślono istotne znaczenie prowadzenia studiów i wyrażano się z uznaniem o polskich pomysłach i dorobku w tej dziedzinie. Sowieccy patroni nie mieli zamiaru normować ściśle tej sfery i narzucać „bratnim” armiom jakichkolwiek sztywnych rozwiązań. Za potencjalnie niekorzystne uważano jedynie dublowanie prac na tych samych obszarach, stąd przedstawicielom IWP polecono skupienie uwagi na studiowaniu terytorium RFN, Belgii, Danii, Holandii. Odżegnując się od narzucenia granic poszczególnych TDW, Rosjanie wskazywali, że takowe formułowano w ich oczach tylko i wyłącznie do celów szkoleniowych. Z punktu widzenia operacyjnego nie miało to sensu, albowiem ze względu na wyposażenie wojsk w nową broń granice między teatrami działań w praktyce straciły na znaczeniu. Dlatego też strona polska mogła sama dowolnie do celów szkoleniowych ustalać ramy teatrów, kierunków i obszarów. Współpracę z krajami sojusznicznymi w zakresie wymiany

¹² Petr Luňák, red., *Plánování nemyslitelného Československé válečné plány 1950–1990* (Praha: Dokořán, 2019).

¹³ Dla przykładu: Akademie der Bundeswehr für Information und Kommunikation am Strausberg, Erich Fränzel, „Militärgeographische Bedingungen der wahrscheinlichen Küstenoperationsrichtung”, Studienmaterial Lehrfach-Nr.: 201.22, Militär Akademie „Friedrich Engels”, Dresden, 1980. Autor dziękuje za pomoc w uzyskaniu dostępu do pracy płk. w st. spocz. Friedrichowi Jeschonkowi.

¹⁴ Jędrysiak, *Początki*, 442–444.

¹⁵ CAW-WBH, Zarząd I SG WP, 1294/64/4, Notatka służbowa [gen. brygady Jana Drzewieckiego] w sprawie organizacji konferencji między przedstawicielami Ministerstwa Obrony NRD i PRL w kwietniu 1956 r., Warszawa, 10 IV 1956 r., 42–44; 1247/64/22, Notatka [gen. brygady Jana Drzewieckiego] z rozmowy w sprawie studiów Teatru Działań Wojennych, b.m., 2 X 1961 r. [1959–1960], 492–493; Zagadnienia wymagające konsultacji w sztabie Zjednoczonych Sił Zbrojnych, b.m., [data wpływu 6 IV 1961 r.], 478–479.

¹⁶ Ibid., 1247/64/22, Notatka [gen. brygady Jana Drzewieckiego] z rozmowy w sprawie studiów Teatru Działań Wojennych, b.m., 2 X 1961 r. [1959–1960], 492–493.

danych uznano za pożądaną, a IWP winno współpracować z NVA i ČSLA oraz zorganizować system wymiany danych o swoich terytoriach.

Aktualne pozostaje pytanie, czy realizacja zadania miała istotne znaczenie także w innych armiach Układu Warszawskiego, czy też stanowiła specyficzny dla IWP obszar działalności. Pewne sugestie dotyczące tej sfery zawarte są w materiałach z konsultacji, jakie przeprowadzono z polskiej inicjatywy w latach 1970–1976. Prezentowane materiały dotyczą wizyt, które przeprowadzono w instytucjach odpowiedzialnych za studia operacyjne ZTDW w ČSLA (1970 r. i 1976 r.), Armii Czerwonej (1972 r.) i Węgierskiej Armii Ludowej (*Magyar Néphadsereg*, dalej: MN, 1975 r.). Strona polska przykładała duże znaczenie do tych rozmów, za każdym razem odbywały się one z jej inicjatywy. Współpraca nie z każdym z partnerów odbywała się harmonijnie, SG NVA co najmniej raz odwołał planowane na maj–czerwiec 1971 r. spotkanie, zasłaniając się stwierdzeniem, że nie mogą udzielić konsultacji w sprawie „zapoznania się ze strukturą oraz zasadami planowania, organizacji i prowadzenia studiów operacyjnych teatrów działań wojennych”.¹⁷ Z konsultacji z armią NRD zachował się zresztą jedynie plan narady.¹⁸

Omawiane w niniejszym opracowaniu plany i sprawozdania stanowią w tym momencie jedyny znany mi ślad prowadzenia tego rodzaju konsultacji. Nie da się jednak wykluczyć, że takie próby były podejmowane stale. Instytucje IWP współpracowały z „sojuznikami” w realizacji studiów operacyjnych TDW w wielu obszarach. Dwustronne konsultacje z Armią Sowiecką i NVA w sprawie przydatności i możliwości wprowadzenia do mapy topograficznej siatki meldunkowej wzorowanej na systemie stosowanym w NATO przeprowadził w 1972 r. Zarząd Topograficzny SG WP.¹⁹ Rybak wspomina, że w realizacji zadania Szefostwo Hydrografii Marynarki Wojennej współpracowało z analogicznymi instytucjami NRD i ZSRS.²⁰ Strona polska była zatem stale aktywna w rozwijaniu kooperacji na polu studiów.

Zachowane programy i sprawozdania z konsultacji wyraźnie wskazują, że przeprowadzano je wedle jednolitego modelu.²¹ Zakładano zapoznanie się z ogólną koncepcją studiów operacyjnych TDW (w tym instytucjami je

¹⁷ CAW-WBH, Sztab Generalny WP, Zarząd Normatywno-Administracyjny, 1633/77/6, Ewidencja realizacji kontaktów MON z zagranicą, wyjazdy do NRD, 1971 r., b.m., b.d., 3v–4.

¹⁸ CAW-WBH, Zarząd I SG WP, 1722/88/107, Program konsultacji w Narodowej Armii Ludowej NRD w czasie 28–30 V 1974 r. w Berlinie, b.m., b.d., b.p.

¹⁹ Ibid., Pismo nr Pf 735 Zarządu Topograficznego Sztabu Generalnego Wojska Polskiego do Zastępcy Szefa Sztabu Generalnego do spraw operacyjnych gen. bryg. Jerzego Skalskiego, Warszawa, grudzień 1972 r. [data dzienna nieczytelna], b.p.

²⁰ Rybak, *Sztuka operacyjna*, 75, 79–81.

²¹ CAW-WBH, Zarząd I SG WP, 1722/88/107, Program konsultacji w Czechosłowackiej Armii Ludowej w dniach 8–12 VI 1970 r. w Pradze, b.m., b.d., b.p.; Program konsultacji w Narodowej Armii Ludowej NRD w czasie 28–30 V 1974 r. w Berlinie, b.m., b.d., b.p.

prowadzącymi), problematyką studiów, organizacją i zadaniami komórek centralnych kierujących studiami; zakresem realizacji procesu studiów, realizacją procesu opracowywania, wydawania i rozpowszechniania materiałów studyjnych; zakresem współpracy wojskowych instytucji studiujących z instytucjami cywilnymi; zakresem automatyzacji i mechanizacji procesu studiów oraz metodologią studiów. Program uwzględniał oczywiście potencjalną specyfikę organizacji studiów w danej armii, co najmocniej można było dostrzec w kontekście konsultacji w Moskwie, gdzie wyraźnie ograniczono zakres dostępnej dla oficerów IWP wiedzy do studiów prowadzonych przez akademie wojskowe. W założeniu miały to być zatem konsultacje kompleksowe, zmierzające do holistycznego poznania sposobów realizacji zadania w „bratnich” armiach. Wnioski z konsultacji wskazywały w każdym z przypadków, że organizacja studiów TDW w IWP jest dalece bardziej zaawansowana i nowocześniejsza niż u „sojuszników”, w tym – co ciekawe – u sowieckiego patrona. Stałym wątkiem prezentowanych raportów jest wskazywanie błędów w organizacji studiów, niedostatecznych środków przeznaczanych na ich realizację, wadliwej i nienowoczesnej metodologii, słabego zaawansowania procesu automatyzacji systemu zbierania danych. Ogólne wrażenie z raportów wskazywałoby, że podobnie jak w latach 1958–1961 strona polska przykładała do jego znaczenia o wiele większą wagę niż pozostałe siły zbrojne państw Układu Warszawskiego, traktując je jako istotny element całokształtu zadań na polu obronnym i planistycznym. Jedynie w wypadku armii czechosłowackiej wskazano na chęć podobnej wymiany poglądów i doświadczeń.

Obowiązująca na początku dekady lat siedemdziesiątych w szeregach IWP koncepcja realizacji studiów operacyjnych TDW została przyjęta zarządzeniem nr 070/oper. z 5 kwietnia 1968 r.²² Zawarte w nim wytyczne zakładały, że studia operacyjne TDW miały obejmować zespół przedsięwzięć w zakresie systematycznego zbierania, uaktualniania i opracowywania danych z różnych dziedzin, mających wpływ na zapewnienie obronności PRL.²³ W całokształcie działań składających się na zagadnienie ludowej obronności studia TDW stanowiły część składową procesu dowodzenia realizowaną przez poszczególne instytucje sił zbrojnych w czasie pokoju. Celem studiów TDW było, w oparciu o kompleksową ocenę danych faktologicznych i zachodzących/planowanych zmian na TDW lub jego elementach,

²² Archiwum Wojskowe w Oleśnicy (dalej: AWO), Zespół nr 1065: Warszawski Okręg Wojskowy (dalej: Z-1065: WOW), 2062/10/167, Zarządzenie Szefa Sztabu Generalnego nr 070/oper. z 5.4.1968 w sprawie organizacji i prowadzenia studiów operacyjnych TDW w Wojsku Polskim, Warszawa, 25; zob. także: Rybak, *Sztuka operacyjna*, 76.

²³ AWO, Z-1065: WOW, 2062/10/167, Wytyczne dotyczące organizacji i prowadzenia studiów operacyjnych w siłach zbrojnych PRL, [Warszawa, 5 IV 1968 r.], 26–41.

wypracowanie konkretnych wniosków i propozycji dotyczących praktycznych przedsięwzięć w zakresie obronności kraju oraz założeń i kryteriów sztuki wojennej dla potrzeb planowania operacyjno-obronnego. Dokument zawierał wiele definicji dotyczących przedmiotu zadania, sił zbrojnych, operacyjnego przygotowania terenu, środowiska geograficznego, warunków politycznych i ekonomicznych. Uwzględniono postulaty większej przejrzystości prowadzonych prac. Do okręgów wojskowych (dalej: OW) przypisano operacyjny szczebel analizy. Odpowiedzialność za dostarczanie materiałów o ZTDW nadal miała spoczywać na Zarządzie II SG WP.²⁴ Dokładnie rozpisano kwestię zabezpieczenia środków finansowych i materiałowych na studia, przedstawiono nowy dokładny wzór sprawozdania.

Opracowywane materiały podzielono na dwie kategorie: ogólnoedukacyjne i praktyczno-użyteczne. Pierwsze miały służyć wymianie idei między instytucjami i powinny być uaktualniane co pięć lat na szczeblu centralnym. Drugie obejmowały dokumenty operacyjno-wewnętrzne, *vademeca* studiów TDW i opracowanie koncepcyjne. Dokumenty operacyjno-wewnętrzne to mapy odpowiadające szczeblowi dowodzenia. *Vademeca* studiów operacyjnych TDW miały być opracowywane z punktu widzenia praktycznych potrzeb planowania operacyjno-obronnego i możliwości wykorzystywania w warunkach polowych. Ich treść powinna zawierać całościowy aktualnych danych o zagadnieniach lub czynnikach konkretnego elementu TDW, mającego wpływ na planowanie i prowadzenie działań. Proponowany układ *vademecum* obejmował: mapę przeglądową (z numeracją obiektów, rubieży lub rejonów, ze szczegółową charakterystyką liczbową w dołączonych tabelach); tabelaryczne zestawienie danych co do wszystkich czynników opisywanego TDW, ważnych obiektów lub rubieży; zwięzłą ocenę operacyjną w formie opisowej omawianego elementu TDW z punktu widzenia poszczególnych rodzajów działań bojowych z graficzną prezentacją wniosków na mapie. Forma *vademecum* winna umożliwiać wymianę poszczególnych tabel i uzupełnianie danych (stąd też kartki woluminów były dziurkowane i szyte). *Vademecum* stanowić miało standardowy dokument sprawozdawczy przesyłany corocznie sztabom nadrzędnym. W jego opracowaniu wykorzystać miano na szeroką skalę techniczne środki prezentacji i zbierania danych.

Opracowania koncepcyjne/analytyczne studiów TDW stanowić miały końcowy wynik studiów operacyjnych nad poszczególnymi elementami

²⁴ Zgadzam się w tym względzie z jednym z recenzentów, że przechowywane w zasobie Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN) materiały Zarządu II SG WP stanowią istotny zasób do zbadania zakresu współpracy wywiadu wojskowego PRL z instytucjami odpowiedzialnymi za studia operacyjne. Zob. np. AIPN, Zarząd II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego w Warszawie, 2602/11919, Teczka nr 30: Sprawy Oddziału OPT (Operacyjnego Przygotowania Terenu) z 1976 r.; 2602/11920, Teczka nr 30: Sprawy Oddziału OPT (Operacyjnego Przygotowania Terenu) z 1976 i 1977 r.

TDW w ciągu pewnego okresu (zasadniczo jednego roku). Ich treść powinna zawierać krótką ocenę operacyjną lub strategiczną całokształtu uzyskanych danych z uwzględnieniem kierunku i zakresu zachodzących zmian, wnioski i propozycje co do praktycznego zastosowania obowiązujących założeń sztuki wojennej w konkretnie istniejących warunkach, propozycje dalszego rozwoju podstawowych założeń sztuki wojennej i „ludowej obronności”. Sporządzać je miano na podstawie zewnętrznych dokumentów studyjnych. Stanowiły one wyłącznie prace o charakterze sprawozdawczym dla sztabów nadrzędnych jako materiał pomocniczy/wyjściowy do rozwiązywania problematyki obronności PRL i planowania strategiczno-operacyjnego.

Punkt ciężkości nowego planu prac wyraźnie przesunął się na *vademeca* TDW. O ich znaczeniu przypominano w kolejnych zarządzeniach dotyczących studiów operacyjnych ZTDW. W grudniu 1968 r. szef SG WP stwierdził ogólnie dobre wyniki w zakresie realizacji zadania, w tym szczególnie cenne doświadczenia zebrane w zakresie *vademeców* oraz wprowadzania danych do pamięci maszyn analityczno-liczących.²⁵ Niektóre instytucje podeszły jednak do sprawy zbyt formalnie, czego rezultatem były studia nieuwzględniające potrzeb wojska. Zbyt mało uwagi poświęcono sprawom organizacyjno-metodologicznym dostosowanym do wymagań instytucji. Nie wykorzystano w pełni możliwości płynących z podziału zadań. Także w kolejnym zarządzeniu położono nacisk na *vademeca* i techniczne środki analizy.²⁶ W okresie luty–marzec i maj–czerwiec 1969 r. Zarząd I SG WP przeprowadził kontrolę w zakresie realizacji zadań w obszarze studiów TDW.²⁷

Wzór *vademecum* został przesłany do poszczególnych OW w maju 1970 r.²⁸ Sztaby OW zobowiązano do opracowania *vademeców* określonych obszarów i kierunków co pięć lat, z coroczną aktualizacją. Do września tr. miały także możliwość przedstawienia uwag co do projektu.²⁹ Zawierał on koncepcję obszernego i kompleksowego opisu danego kierunku operacyjnego, uwzględniającego w szczególności ujęte w tabelach dane liczbowe. Ideą była standaryzacja, kompletność zebranego materiału oraz możliwości jego

²⁵ AWO, Z-1065: WOW, 2062/10/173, Zarządzenie Szefa Sztabu Generalnego nr 074/oper. z 30 XII 1968 w sprawie studiów operacyjnych TDW w roku 1969, Warszawa, 77–79.

²⁶ Ibid., 2062/10/183, Zarządzenie Szefa Sztabu Generalnego nr 076/oper. z 30 XII 1969 w sprawie studiów operacyjnych TDW w roku 1970, Warszawa, 1–3.

²⁷ Ibid., Pismo szefa Zarządu I Sztabu Generalnego wz. płk. dypl. Henryka Uszkiewicza do dowódcy Warszawskiego Okręgu Wojskowego gen. dywizji Zygmunta Huszczy, Warszawa, 7 II 1969 r., 71–72v.

²⁸ AWO, Zespół nr 2: Śląski Okręg Wojskowy (dalej: Z-2: ŚOW), 2046/73/11, Pismo nr 1211/1 szefa Zarządu I Sztabu Generalnego gen. bryg. Zbigniewa Jurewicza do szefa sztabu Śląskiego Okręgu Wojskowego gen. brygady Tadeusza Hupałowskiego, Warszawa, 12 VI 1970 r., 96–98.

²⁹ Ibid., Projekt [*vademecum* kierunku operacyjnego], [Warszawa, 12 VI 1970 r.], 99–152.

łatwego uzupełniania. *Vademeca* miały być podstawowymi opracowaniami o kierunku operacyjnym, z danymi oraz ich oceną.³⁰ Ich atutem miała być forma dostosowana do potrzeb dowodzenia (w tym szkolenia), wykorzystania materiału w warunkach polowych i zastosowania maszyn matematycznych. Zakładano podział takiego opracowania na siedem części: taktyczno-operacyjną ocenę kierunku z punktu widzenia jego położenia, znaczenia oraz warunków działań zaczepnych i obronnych wojsk; taktyczno-operacyjną ocenę sił zbrojnych przeciwnika stacjonujących w granicach kierunku; operacyjno-geograficzną ocenę obszaru kierunku oraz charakterystykę środowiska geograficznego; operacyjną ocenę polityczno-demograficzną; warunki ekonomiczne kierunku; operacyjne przygotowanie terenu; obiekty i urzędnicy służb kwatermistrzowskich.

Sztaby OW zgłosiły w kontekście projektu wiele uwag.³¹ Dla przykładu szef Oddziału II Warszawskiego OW (dalej: WOW) uważał, że projekt *vademecum* kierunku operacyjnego obejmował olbrzymią liczbę problemów, odnoszących się zarówno do sił zbrojnych przeciwnika, jak też operacyjnego przygotowania terenu, gospodarki, środowiska geograficznego i warunków polityczno-geograficznych. Część zadań, np. dotyczących zawartych w części drugiej danych na temat sił zbrojnych przeciwnika mogła mieć jedynie ogólny charakter. Sztaby okręgów czerpały bowiem wiedzę w tym obszarze wyłącznie z materiałów Zarządu II, bezsensu byłoby ich przepisywanie. To samo dotyczyło części szóstej i siódmej projektu.³² Szef Wydziału Topograficznego WOW zauważał z kolei, że praktyka i wynikające z doświadczeń potrzeby IWP wykazały użyteczność dwóch kategorii dokumentów: opisów/monografii wojskowo-geograficznych oraz opisów taktyczno-operacyjnych.³³ *Vademecum* miało być próbą połączenia obu form. Jednak jak na opis geograficzny miało zawierać zbyt dużo dynamicznych elementów operacyjnych, jak na opis operacyjny zaś zbyt wiele statycznych danych. W rezultacie opracowanie mogło być bardzo obszerne i trudne do wykorzystania nawet w czasie pokoju. *Vademecum* stałoby się małą praktyczną encyklopedią. Wskazywano, że sztaby okręgów wojskowych nie posiadały materiałów, sił i środków do tak rozległych studiów, które były możliwe w instytucjach centralnych MON (dalej: IC MON), w tym

³⁰ AWO, Z-1065: WOW, 2062/10/200, Szef Zarządu I Sztabu Generalnego gen. bryg. Zbigniew Jurewicz do Szefa Sztabu WOW gen. bryg. Michała Strygi, Warszawa, 5 VI 1970 r., 151–153.

³¹ Uwagi sformułowały także liczne inne instytucje MON, których raporty dostępne są w teczce: CAW-WBH, Zarząd I SG WP, 1643/78/43, Sprawozdania i plany studiów operacyjnych TDW, b.m., 1971 r., 41–88.

³² AWO, Z-1065: WOW, 2062/10/183, Szef Oddziału II Sztabu Warszawskiego OW płk. dypl. Eugeniusz Zajko do Oddziału I Sztabu WOW, Warszawa, 3 VII 1970 r., 105.

³³ Ibid., Uwagi do projektu *Vademecum* [Szefa Wydziału topograficznego WOW], Warszawa, 14 VII 1970 r., 107–112.

zwłaszcza w SG WP. W efekcie ogromny wysiłek na szczeblu OW mógł dać bardzo skromne rezultaty, a zupełnie pozbawione sensu było przepisywanie do opracowań danych znanych IC MON, od nich wszak uzyskanych. Mając na uwadze zastrzeżenia podwładnych, szef sztabu WOW postulował, by sztaby OW ograniczyły swoje prace do prowadzenia studiów operacyjno-taktycznych określonego kierunku na podstawie otrzymanych gotowych opisów wojskowo-geograficznych.³⁴

Uwagi te nie wpłynęły znacząco na poglądy SG WP i w kolejnych latach nadal rozwijano koncepcję *vademecum*.³⁵ W kontekście realizacji analityczno-koncepcyjnych opracowań studyjnych wskazywano, że mają być one przygotowywane przez Zarząd I SG WP na podstawie danych faktologicznych, ujętych w podstawowych opracowaniach studyjnych instytucji.³⁶ Stanowią one przedłużenie, a także końcowy efekt prac studyjnych co do elementów TDW w określonym czasie. Ich układ zakładał: ogólną charakterystykę i znaczenie operacyjno-strategiczne omawianego elementu TDW, opracowywanego na podstawie danych z *vademecum*, stosownie do specjalności instytucji; przewidywany rozwój i zmiany dotyczące poszczególnych czynników omawianego elementu obszaru TDW do 1975 r. i kierunki rozwoju w latach 1975–1980; wpływ przewidywanych zmian całokształtu zjawisk omawianego elementu/obszaru TDW na kierunki i założenia operacyjno-obronne PRL w latach 1975–1980; proponowany charakter i zakres przedsięwzięć studyjnych instytucji do 1975 r. Formę ograniczono do 30–40 stron maszynopisu.

Co do treści raportów z konsultacji należy także wspomnieć o nacisku na mechanizację systemu zbierania informacji o TDW. W 1972 r. faktycznie zakończono wdrażanie systemu automatycznego przetwarzania informacji (SAPI) „SZEREG-1”. Wedle Rybaka zawierał on „podstawowy zbiór szczegółowych danych dotyczących warunków fizyczno-geograficznych i społeczno-ekonomicznych oraz operacyjnego przygotowania obszaru PRL, przeznaczonych do praktycznego wykorzystania w szkoleniu operacyjnym, szkoleniu wojsk i realizacji zadań studiów operacyjnych TDW. [...] Była to zunifikowana kodowa baza danych opisanych według ustalonych zasad. Korzystanie z niej polegało na wprowadzeniu określonego typu pytania, symbolu zbioru danych, typu obszaru, ilości obszarów, kodów obszarów oraz współrzędnych i indeksu obiektów terenowych (wykaz indeksów i nazw

³⁴ Ibid., Pismo nr Pf 297 Szefa Sztabu Warszawskiego Okręgu Wojskowego gen. bryg. Michała Strygi do Szefa Zarządu I Sztabu Generalnego, Warszawa, 15 IX 1970 r., 56.

³⁵ AWO, Z-2: ŚOW, 305/79/12, Aktualne problemy studiów operacyjnych TDW (tezy referatu), Warszawa, 7 XI 1974 r., 359–367.

³⁶ AWO, Z-1065: WOW, 2062/10/200, Podstawowe założenia metodologiczne do realizacji analityczno-koncepcyjnych opracowań studyjnych, Warszawa, 13 II 1971 r., 71–76.

podzbiorów) do odpowiednich arkuszy”.³⁷ Każdemu kierunkowi operacyjnemu przypisany był konkretny numer, np. Nadmorskiemu nr 1. Indeksy zbiorów danych, np. dotyczące rzek czy fortyfikacji, posiadały rozbudowane pięciocyfrowe symbole. Już dwa lata później uznano jednak za konieczny dalszy postęp w tej sprawie, którym miała być kontynuacja „SZEREG-1”, włączona w ramy ogólniejszego systemu „PRZEKRÓJ”.³⁸

Całość powyższych rozważań pokazuje stałe prace nad ulepszaniem sposobu i zakresu realizacji studiów operacyjnych TDW w IWP. Kreatywność i samodzielna inicjatywa strony polskiej w tym zakresie jest wyraźnie dostrzegalna. Czy był to rezultat kwestii ambicjonalnych i próba znalezienia ujścia dla intelektualnych potrzeb części oficerów, ograniczanych w działalności planistycznej przez sowieckie dyrektywy, można jedynie spekulować. Z pewnością klimat lat siedemdziesiątych sprzyjał pomysłom na usprawnianie różnych procesów metodami biurokratycznymi i technicznymi. W tym duchu Zarząd I SG WP stale rozwijał swoją koncepcję kompleksowych opracowań TDW, które przybrały formę potężnych dokumentów, zaopatrzonych w liczne mapy i wykresy. Wiele z nich jest dziś dostępnych w zasobach Centralnego Archiwum Wojskowego WBH i Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, stanowiąc świadectwo olbrzymich sił włożonych w ich przygotowanie.³⁹ Nie może w tym względzie dziwić, że stworzony „autorski” system studiów stale udoskonalano i rozwijano.

Choć nie była to być może „sztuka dla sztuki”, porównanie stopnia zainteresowania podobnymi studiami w innych armiach UW nasuwa jednak wątpliwości, czy były to nakłady faktycznie niezbędne. Najdobitniej zaś o niekoniecznie kluczowym znaczeniu tych prac świadczy zapewne postawa najważniejszego sowieckiego patrona, który uprawianych przez IWP studiów nie blokował, traktując je jednak niezmiennie od 1957 r. z pewną dozą pobłażliwości. Wobec braku wiedzy o założeniach i przebiegu podobnych prac w armii ZSRS na temat faktycznego znaczenia studiów operacyjnych TDW w kontekście realnych planów wojennych na tym etapie badań formułować można jedynie hipotezy.

* * *

³⁷ Rybak, *Sztuka operacyjna*, 90–91, zał. nr 11.

³⁸ AWO, Z-2: ŚOW, 305/79/12, Aktualne problemy studiów operacyjnych TDW (tezy referatu), Warszawa, 7 XI 1974 r., 367.

³⁹ Zob. AIPN, Biblioteka byłych wojskowych organów bezpieczeństwa państwa polskiego (Wojskowej Służby Wewnętrznej oraz Zarządu II Sztabu Generalnego WP), 2603/2649, Vademecum operacyjne wraz z mapami. ZTDW. Warszawa: Ministerstwo Obrony Narodowej. Sztab Generalny. Zarząd II, 1973; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, 02271/46 t. 4, Vademecum operacyjne – brytyjski rejon strategiczny wraz z dołączonymi mapami. Warszawa: Zarząd II Sztabu Generalnego MON, 1974.

Prezentowana edycja obejmuje cztery sprawozdania z konsultacji przeprowadzonych w latach 1970–1976 z instytucjami ČSLA (dwukrotnie), Armii Czerwonej i MN. Dokumenty zostały przedstawione w całości, bez dokonania jakichkolwiek skrótów, z zachowaniem oryginalnego układu. Co do zasady nie poprawiano ortografii, w oczywistych wypadkach poprawiono błędy interpunkcyjne. W przypisach skorygowałem błędne zapisy nazwisk oficerów czechosłowackich. Tam, gdzie to było możliwe, podałem istotne informacje o oficerach armii obcych. Pełne biogramy, oparte na danych z teczek akt personalnych sporządziłem dla biorących udział w konsultacjach oficerów IWP. Wyjaśniłem także niektóre pojęcia istotne dla analizowanego tematu. Opisanie dziejów i roli poszczególnych instytucji okazało się możliwe głównie w kontekście ČSLA, dla której dostęp do źródeł jest zdecydowanie najłatwiejszy.

[1]

SPRAWOZDANIE Z KONSULTACJI W CZECHOSŁOWACJI

na temat: „Zasady planowania, organizacji i prowadzenia studiów operacyjnych teatrów działań wojennych”, odbytej w dniach 8–12 czerwca w 1970 r. w Pradze

Zgodnie z planem kontaktów zagranicznych MON na rok 1970 odbyła się w Czechosłowackiej Armii Ludowej konsultacja dotycząca całokształtu problematyki studiów TDW.

W konsultacji udział wzięli:

- ze strony polskiej: Szef Oddziału Studiów Operacyjnych TDW – płk dr Konstanty MYSZŁON⁴⁰; Zastępca szefa Oddziału Studiów Operacyjnych

⁴⁰ Konstanty Myszlon (ur. 1924 w Wołożynie w woj. wileńskim) – płk dr, w IWP od września 1944 r. Absolwent Oficerskiej Szkoły Piechoty (marzec 1945 r.), następnie do grudnia 1945 r. por. i dowódca plutonu w 12 Dywizji Piechoty. Od grudnia 1945 r. do listopada 1946 r. słuchacz Centrum Wyszkożenia Piechoty, po którym już w stopniu kpt. dowodził batalionem w Technicznej Szkole Lotniczej do października 1948 r. Skierowany do Akademii Sztabu Generalnego (dalej: ASG), którą ukończył w lipcu 1951 r., pozostając na uczelni jako st. wykładowca i kierownik taktyki m.in. w Katedrze Sztuki Operacyjnej. Na ASG pracował do 1965 r., awansując w międzyczasie do stopnia płk. (1962 r.). Doktor nauk wojskowych (1965 r.) na podstawie rozprawy „Przemarsz i rozwinięcie dywizji w natarciu z rejonu wyjściowego położonego w głębi” (promotor płk dypl. prof. Jan Kurniewicz). Nie ukończył planowanej rozprawy habilitacyjnej. Od października 1965 r. w SG WP, początkowo w dyspozycji, a od lipca 1966 r. do lutego 1976 r. w Zarządzie I Operacyjnym jako szef Oddziału III Studiów Operacyjnych (następnie Oddziału Studiów TDW). Po odejściu z SG WP szef Biura Wojskowego (1976–1982) oraz dyrektor spraw obronnych Polskiej Akademii Nauk (1982–1984), po czym przeszedł w stan spoczynku. Jego postawa w zakresie realizacji regulacji wynikłych z reżimu stanu wojennego w PAN była oceniana negatywnie (miał m.in. odmówić wykonania bezpośredniego rozkazu); CAW-WBH, Kolekcja Teczek Akt Personalnych (dalej: TAP), 1783/90/2519, Myszlon Konstanty, płk.

- TDW – ppłk dypl. Tadeusz FIJOŁEK⁴¹; st. pom. szefa Oddziału Studiów Oper. TDW – ppłk mgr Zdzisław MONDRZYCKI⁴²;
– ze strony czechosłowackiej: Z-ca Szefa Zarządu Topograficznego⁴³ – ppłk Władysław KEBISEK⁴⁴ [sic!]; Szef Oddziału Topograficznego Sztabu Gen.

⁴¹ Tadeusz Fijołek (ur. 1931 w Gnojnie) – płk, w IWP od września 1949 r., słuchacz Ośrodka Szkolenia Artylerii. Następnie od sierpnia 1951 r. dowódca baterii armat 76 mm 47 Pułku Piechoty (dalej: pp) w stopniu ppor. W październiku 1952 r. skierowany na ASG. Porucznik (1952), ukończył ASG we wrześniu 1955 r. Przez miesiąc w rezerwie kadrowej, następnie skierowany na Wojskową Akademię Techniczną (dalej: WAT), gdzie do stycznia 1961 r. pracował jako st. wykładowca geografii wojskowej. Następnie do grudnia 1961 r. dowódca batalionu piechoty w 45 pp). Od listopada 1963 r. ponownie na WAT jako st. wykładowca, a następnie docent Katedry Taktyki Ogólnej i Sztuki Operacyjnej (od grudnia 1961 r.). Przeniesiony do Zarządu I SG WP, w którym służył do grudnia 1984 r. jako st. pomocnik szefa (1963–1970) i zastępca szefa (1970–1974) Oddziału Studiów TDW i jego kolejnych mutacji, następnie st. specjalista w Oddziale IV TDW (1974–1979) oraz st. specjalista w Oddziale I Planowania Ogólnego (1979–1980). Do przejścia w stan spoczynku w grudniu 1984 r. był głównym specjalistą w Zarządzie I SG WP. Kapitan od 1955 r., mjr od 1961 r., ppłk od 1966 r., płk od 1971 r.; *ibid.*, 1840/94/518, Fijołek Tadeusz, płk.

⁴² Zdzisław Mondrzycki (ur. 1929 w Warszawie) – płk prof. dr hab.; w IWP od września 1949 r., słuchacz Oficerskiej Szkoły Piechoty nr 1. Od maja 1951 do czerwca 1952 r. dowódca plutonu moździerzy 41 pp w stopniu ppor. Od czerwca do listopada 1952 r. pomocnik szefa wydziału w Departamencie Kadr MON. W 1953 r. awansowany na porucznika. Od listopada 1952 do marca 1960 r. w Zarządzie X SG WP jako pomocnik szefa Oddziału I. W 1956 r. awansowany na kpt. Od 1963 r. mgr geografii na UAM. Potem do kwietnia 1964 r. pomocnik szefa Oddziału V w Zarządzie I SG WP (w 1961 r. awans na mjr.). Następnie do sierpnia 1984 r. pomocnik i st. pomocnik szefa Oddziału Studiów TDW (1966–1974), st. oficer i st. specjalista Oddziału IV TDW (1974–1979), specjalista Oddziału III Dyslokacji i Przestrzennego Zagospodarowania (1979–1984). W 1973 r. awansowany do stopnia płk. W 1978 r. dr nauk geograficznych na UAM na podstawie rozprawy: „Metody oceny wpływu warunków fizyczno-geograficznych i niektórych elementów pokrycia terenu na jego dostępność” (promotor doc. dr hab. Wojciech Stankowski). W latach 1984–1991 pracownik ASG, zastępca i szef Katedry Obrony Terytorium Kraju (do września 1990 r.). Potem do końca służby w sierpniu 1991 r. szef zespołu pracowników. Od 1985 r. dr hab. nauk wojskowych w oparciu o rozprawę: „Metodyka opracowywania opisów i monografii geograficznych zawierających problematykę dostępności terenu”, od 1990 r. prof.; *ibid.*, 1849/95/1546, Mondrzycki Zdzisław, płk.

⁴³ Zarząd Topograficzny Sztabu Generalnego (*Topografické oddělení Generálního štábu*, dalej: TOd GŠ) powołano w armii czechosłowackiej (od 1954 r. ČSLA) 1 I 1951 r. Był od odpowiedzialny za topograficzne i geodezyjne przygotowanie terytorium państwa i obcych obszarów zainteresowania, zaopatrzenie wojska w dane kartograficzne i geodezyjne, dostarczanie armii danych topograficznych do szkolenia, w przypadku gotowości bojowej i mobilizacji do topograficznego zabezpieczenia działań bojowych sztabów i wojsk. W końcu 1950 r. instytuty i placówki podległe bezpośrednio TOd GŠ liczyły łącznie 1127 członków (287 oficerów, 94 podoficerów z zawodu, 49 szeregowych, 697 pracowników cywilnych); „Vojenská geografie v letech 1950–1960,” *geoservice.army.cz*, dostęp listopad 30, 2022, <https://geoservice.army.cz/vojenska-geografie-v-letech-1950-1960>.

⁴⁴ Właśc. Ladislav Kebisek (ur. 23 IV 1928 r. w Horní Srni) – gen. major (1987 r.) inż. Po ukończeniu gimnazjum w Trenczynie w 1947 r. uczestnik kursu artylerii Akademii Wojskowej w Hranicích. Początkowo artylerzysta, w stopniu porucznika dowódca baterii artylerii

(główna komórka organizująca konsultację) – ppłk Duszan STAREK⁴⁵ [sic!]; Szef Oddziału Studiów w Instytucie Geograficznym⁴⁶ – ppłk Evežen ORLICH⁴⁷ [sic!]. W wyjaśnianiu poszczególnych zagadnień uczestniczyli: Z-ca Szefa Zarządu I Sztabu Generalnego – płk Jerzy NECZAS⁴⁸ [sic!];

przeciwpancernej w Týn nad Vltavou, następnie po półrocznym (od września 1950 r.) kursie szefów służby chemicznej szef służby chemicznej w Pułku Artylerii w Chomutowie (luty 1951 r.), potem od lipca 1951 r. szef sekcji artylerii pułku. W tym czasie zainteresował się geodezją, czego skutkiem było odbycie między 1951 a 1956 studiów w tej dziedzinie na Wojskowej Akademii Technicznej w Brnie (*Vojenská technická akademie*). Następnie mierniczy i kierownik wydziału geodezji granicznej w Wojskowym Instytucie Topograficznym w Dobrušca (*Vojenského topografický ústav*). W latach 1960–1962 starszy oficer T Od GŠ, następnie 1962–1969 dowódca nowej jednostki służby topograficznej – 5 Oddziału Geodezyjnego (*5. geodetický odřad*) w Dobrušca. W 1964 r. ukończył roczne zagraniczne studia podyplomowe z zakresu astronomii geodezyjnej, geofizyki i sztuki operacyjnej. Między 1969 a 1978 r. zastępca szefa T Od GŠ. Od 1978 do 30 IV 1990 r. szef T Od GŠ – szef Służby Topograficznej (*náčelník topografické služby*) ČSLA. Następnie przeszedł do rezerwy, pracował jako geodeta dla organizacji cywilnych. Miał opinię wymagającego szefa, przykładającego dużą wagę do unowocześnień podległej mu służby, zwłaszcza w aspekcie technicznym (zastosowanie technologii informatycznych i satelitarnych, automatyzacja procesu obliczeń). Zob. „Galerie velitelů/náčelníků služby,” geoservice.army.cz, dostęp listopad 30, 2022, <https://geoservice.army.cz/galerie-velitelunacelniku-sluzby>; „Generálmajor Ing. Ladislav Kebísek. Životopis,” Sdružení přátel vojenské zeměpisné a povětrnostní služby, dostęp listopad 30, 2022, https://vojzesl.cz/galerie_osob.php?a=kebisek_ladislav.

⁴⁵ Właśc. Dušan Stárek – bliższych danych nie ustalono. Autor istotnych prac z dziedziny geografii wojskowej. František Jeniš i Dušan Stárek, *Vojenský zeměpis* (Praha: Naše vojsko, 1963); Stárek, „Význam CSVA pro vojenskou geografii,” *Vojenský geografický obzor* 1–2 (1965): 117–119.

⁴⁶ Wojskowy Instytut Geograficzny w Pradze (*Vojenský zeměpisný ústav, VZÚ*), utworzony na początku lat pięćdziesiątych, w latach 1952–1958 funkcjonujący jako *1. Vojenský kartografický ústav*. Celem jego działalności było wykonywanie prac kartograficznych i drukowanie map topograficznych, małoskalowych i specjalnych do celów wojskowych badań geograficznych oraz bezpośredniego zabezpieczenia kartograficznych i poligraficznych potrzeb sztabu generalnego; „Vojenská geografie v letech 1950–1960,” geoservice.army.cz, dostęp listopad 30, 2022, <https://geoservice.army.cz/vojenska-geografie-v-letech-1950-1960>.

⁴⁷ Właśc. Evžen Orlich – ppłk inż.; w latach 1967–1970 szef Katedry Oceny Pola Walki (*Odbor vyhodnocování válčíš*) przekształconej następnie w Katedrę Geografii Wojskowej (*Vojenskogeografický odbor*), którą kierował w okresie 1970–1979 w ramach VZÚ. Komórkę tę utworzono w 1967 r. w związku z koniecznością krytycznego przewartościowania wcześniejszych obszernych opisów militarno-geograficznych w obliczu dynamicznych przemian w sztuce i technice wojennej; „Vojenský zeměpisný ústav [1958–1992],” valka.cz, dostęp listopad 30, 2022, <https://www.valka.cz/Vojensky-zemepisny-ustav-1958-1992-t108608>; „Vojenská geografie v letech 1961–1979,” geoservice.army.cz, dostęp listopad 30, 2022, <https://geoservice.army.cz/vojenska-geografie-v-letech-1950-1960>.

⁴⁸ Właśc. Jiří Nečas – bliższych danych nie ustalono. Autor artykułów o tematyce operacyjnej; Jiří Nečas, „Obranná operace frontu,” *Vojenská mysl* nr 2 (1971): 17–22; Nečas i Alois Michňák, „Počáteční období války,” *Vojenská mysl* nr 6 (1971): 31–38.

oficerowie Oddziału Studiów (w szczególności płk Franciczek JENISZ⁴⁹ [sic!]) oraz oficerowie Instytutu Automatykacji i Mechanizacji.

I. PRZEBIEG KONSULTACJI

Program konsultacji przedstawiony przez przedstawicieli CzAL⁵⁰ został starannie i dokładnie przygotowany. Obejmował on całość zagadnień przedstawionych w naszym zapotrzebowaniu, które praktycznie zostały zrealizowane nawet w szerszym zakresie, jak przewidywano początkowo.

Przebieg konsultacji miał charakter szczerzy. Udzielano wyczerpujących odpowiedzi na stawiane pytania. W dyskusji wszechstronnie przedstawiano istniejące poglądy i zamierzenia rozwojowe w dziedzinie studiów. Udostępniono obowiązujące plany studiów i tajne dokumenty oraz zorganizowano pokaz sprzętu technicznego, który jest wykorzystywany przy realizacji materiałów studyjnych. Wydaje się, że ograniczono tylko udostępnienie materiałów o terytorium Czechosłowacji, tak w zakresie map, jak i w zakresie wydawnictw książkowych.

Przedstawiciele CzAL zachowywali się wobec grupy polskiej uprzejmie i gościnnie. Na początku konsultacji grupa nasza została przyjęta przez Szeffa Instytutu Wojskowo-Geograficznego.⁵¹

Zgodnie z programem podczas konsultacji skoncentrowano się głównie na następujących zagadnieniach:

- ogólna koncepcja organizacji i prowadzenia studiów operacyjnych TDW oraz zakres i treść studiowanej problematyki;
- zasady planowania i kierowania studiami oraz zadania komórek centralnych;
- realizacja studiów w IC MON i sztabach okręgów wojskowych oraz współpraca wojskowych instytucji z instytucjami cywilnymi;
- formy i sposoby opracowywania, wydawania i rozpowszechniania materiałów studyjnych;
- organizacja finansowego i materiałowego zabezpieczenia studiów;
- wykorzystanie urządzeń technicznych i stopień automatyzacji i mechanizacji procesu studiów TDW.

Podczas konsultacji ustalono następujący stan w zakresie całokształtu problematyki studiów TDW w CzAL:

⁴⁹ Właśc. František Jeniš – bliższych danych nie ustalono.

⁵⁰ Czechosłowacka Armia Ludowa.

⁵¹ Od 1958 r. do 1 VII 1970 r. był nim płk Otakar Skoupý; „Vojenský zeměpisný ústav [1958–1992],” valka.cz, dostęp listopad 30, 2022, <https://www.valka.cz/Vojensky-zemepi-sny-ustav-1958-1992-t108608>.

1. OGÓLNA KONCEPCJA STUDIÓW TDW ORAZ ZAKRES I TREŚĆ PROBLEMATYKI STUDYJNEJ

W Czechosłowackiej Armii Ludowej w 1967 r. dokonano zmian w zakresie organizacyjnego ustawienia komórek prowadzących studia TDW. Zmiany te polegały na tym, że oddział studiów, który od 1964 do 1967 r. wchodził w skład Zarządu Operacyjnego Sztabu Generalnego, został rozdzielony i podporządkowany organizacyjnie:

- Zarządowi Topograficznemu, gdzie zorganizowano Oddział Topograficzny Sztabu Generalnego jako komórkę organizacyjno-planistyczną całokształtu zagadnień studiów TDW w siłach zbrojnych;
- Instytutowi Geograficznemu, gdzie zorganizowano Oddział Studiów wojskowo-geograficznych jako komórkę związaną z bezpośrednią realizacją opracowań studyjnych. W skład tego Oddziału wchodzi 15 ludzi, w tym 7 oficerów (w większości o specjalności ogólnowojskowej, a tylko dwóch oficerów-specjalistów w dziedzinie wykorzystywania maszyn matematycznych) i 8 pracowników cywilnych. Pod względem organizacyjnym oddział studiów składa się z dwóch zespołów, tj. zespołu zajmującego się zbieraniem i porządkowaniem wycinkowych materiałów podstawowych i zespołu zajmującego się realizacją opisów wojskowo-geograficznych.

Jednocześnie z powyższymi zmianami organizacyjnymi zlikwidowano komórki geografii wojennej w akademii wojskowej, pozostawiając tylko jednego oficera do prowadzenia wykładów oraz zrezygnowano z realizacji opisów topograficznych do poszczególnych arkuszy map w skali 1:200 000.

W konsekwencji wprowadzonych zmian organizacyjnych studia TDW w CzAL w swej podstawowej treści ograniczają się do problematyki topograficzno-geograficznej i te zagadnienia dominowały w czasie konsultacji (w szczególności odnośnie zachodniego TDW). Problemy studiów operacyjnych TDW, w pełnym znaczeniu potrzeb planistyczno-obronnych, zostały omówione tylko w niektórych aspektach, opartych w szczególności na dotychczasowych doświadczeniach oficerów CzAL (którzy zajmowali się problematyką studiów w Zarządzie Operacyjnym przed zmianami organizacyjnymi oraz postulowanymi kierunkami dalszych udoskonaleń organizacyjnych i planowanych zamierzeń przyszłościowych). Dotyczy to w szczególności zacieśnienia współpracy z Zarządkiem Operacyjnym Sztabu Generalnego oraz zakresu i treści problematyki studyjnej z uwzględnieniem dynamicznego charakteru zachodzących zmian.

W obecnych założeniach koncepcyjnych studia wojskowo-geograficzne w CzAL prowadzi się w celu zabezpieczenia potrzeb sił zbrojnych w zakresie jedynie danych wojskowo-geograficznych o terytorium własnego kraju i państw zachodniego TDW. U podstaw tej koncepcji leży położenie

geograficzno-strategiczne Czechosłowacji oraz zadania jej sił zbrojnych w ramach Zjednoczonych Sił Zbrojnych Układu Warszawskiego.

Studiami wojskowo-geograficznymi, oprócz terytorium Czechosłowacji, objęte są poszczególne obszary południowego kierunku strategicznego (wynikające z podziału polityczno-administracyjnego) oraz obszar zachodniego TDW.

Obszary południowego kierunku strategicznego (południowy NRD do linii Drezno – Meiningen; południowa część NRF do linii Fulda – Frankfurt n/M; południowa część Francji – Alzacja, Lotaryngia, Szampania, północna część Austrii – dolina Dunaju i Szwajcarii) są opracowywane szczegółowo pod kątem opisu warunków terenowych przez służbę topograficzną oraz inne instytucje związane z tą problematyką. Natomiast pozostałe rejony Zachodniego TDW i obszar TDW w całości są studiowane przez Oddział Topograficzny Sztabu Generalnego, a uzyskane wyniki podawane są w odpowiednich wydawnictwach w formie informacyjnej.

Cele i zadania studiów wojskowo-geograficznych nacelowane są na centralne wydawanie map i opisów wojskowo-geograficznych oraz krótkich notatek w zakresie aktualnie ważnych problemów (rejonów). Strona alternatywno-operacyjna jest w zasadzie pominięta.

Pod względem problemowym studia wojskowo-geograficzne CzAL obejmują następujące zagadnienia:

- warunki fizyczno-geograficzne terenu (ukształtowanie, hydrografia, gleby i grunty, zalesienie, klimat);
- warunki przejezdności terenu i rozmieszczenia wojsk (manewru);
- warunki prac inżynierskich;
- warunki użycia środków masowego rażenia;
- komunikacja (drogi, koleje, drogi wodne, lotnicze);
- warunki ekonomiczne (od strony celów do uderzeń i źródeł zaopatrzenia tj. zagadnień kwatermistrzowskich);
- przygotowanie operacyjne terenu;
- warunki demograficzne.

Z powyższego wynika, że większość zagadnień dotyczy właściwości terenu, natomiast inne problemy potraktowane są informacyjne i ogólnie bez włączania ich w system studiów i analizy kompleksowej danych podstawowych. Całkowicie pomija się sprawy:

- polityczne, polityczno-społeczne (partie polityczne itp.);
- ekonomiki wojennej;
- sił zbrojnych (które studiują organa rozpoznawcze w oderwaniu od warunków TDW);
- przestrzennego zagospodarowania kraju (urbanizacji);
- specyfiki opracowywania danych rodzajów wojsk i służb, wynikającej ze specjalności i szczebla dowodzenia.

Zgodnie z poglądami przedstawicieli CzAL przygotowanie operacyjne terenu obejmuje tylko te elementy, które zostały wybudowane w terenie wyłącznie dla potrzeb obronnych. W myśl tego rozumowania z przygotowania operacyjnego wyłącza się takie problemy, jak:

- cały system komunikacji zbudowany dla potrzeb społeczno-gospodarczych;
- stacjonarny system łączności;
- rurociągi wykorzystywane w systemie gospodarczym itp.

Powstała więc taka sytuacja, że drogi w całości studiowane są oddzielnie, a w ramach operacyjnego przygotowania tylko ujmuje się przedsięwzięcia i budowę drogowe wykonywane wyłącznie dla sił zbrojnych. Ani w jednym, ani w drugim dziale nie można uzyskać pełnego obrazu, ponieważ całokształt sieci komunikacji łącznie z jej przygotowaniem operacyjnym korzystniej jest analizować łącznie. Podobna sytuacja dotyczy także sieci łączności, rurociągów itp.

Wnioski

Analizując całokształt koncepcji studiów TDW, wydaje się, że ograniczenie się w skali całego wojska jedynie do studiów o charakterze wojskowo-geograficznym nie jest słuszne, podobnie jak ograniczenie tych studiów do dwóch instytucji wykonawczych (z których jedna jest także instytucją planującą) bez szerokiego wciągnięcia sztabów OW i IC MON czy też organów obrony terytorialnej.

Problematyczne wydaje się także przestrzenne zawężenie studiów do rejonów jednego kierunku strategicznego bez analizowania całokształtu zagadnień TDW z uwzględnieniem doświadczeń z prowadzonych wojen lokalnych w różnych rejonach. Pozostawienie tej problematyki całkowicie w gestii organów rozpoznawczych także nie wydaje się słuszne, ponieważ wyłącza ważne elementy specjalistyczne z zakresu kompleksowej oceny operacyjnej potencjalnego przeciwnika, a nawet uniemożliwia osiągnięcie prawidłowości tych ocen.

Problematyka studiów wojskowo-geograficznych i realizowanych w CzAL pod względem zakresu wydaje się być zawężona i nie obejmuje całej problematyki potrzebnej do zabezpieczenia działań wojsk od strony znajomości TDW. Systematyka zagadnień jest przestarzała, a przedsięwzięcia przygotowania operacyjnego nie obejmują tak podstawowych zagadnień jak całokształt komunikacji i łączności. Podział w zakresie tych zagadnień wydaje się sztuczny i nie jest godny naśladowania.

W związku z powyższym wydaje się, że koncepcja prowadzenia studiów TDW w CzAL jest koncepcją przestarzałą, nie odpowiadającą potrzebom chwili, a co za tym idzie, nie zabezpieczającą potrzeb sił zbrojnych w zakresie planowania operacyjno-obronnego.

Dlatego też koncepcja ta w zasadzie nie może być zastosowana w Wojsku Polskim, ponieważ oznaczałoby to cofnięcie się wstecz [*sic!*]. Podobna, a nawet dalej idąca koncepcja obowiązywała u nas do 1960 r.

2. ZASADY PLANOWANIA I KIEROWANIA STUDIAMI ORAZ ZADANIA KOMÓREK CENTRALNYCH

Instytucją inicjującą i planującą studia wojskowo-geograficzne jest samodzielny Oddział Topograficzny Sztabu Generalnego. Plany studiów są uzgadniane w trybie roboczym z Zarządem Operacyjnym i zatwierdzone przez Szefa Sztabu Generalnego. Zarząd Operacyjny nie planuje ani zadań w tym zakresie, ani też nie ukierunkowuje koncepcyjnie tych studiów.

Opracowuje się plany perspektywiczne (aktualnie jest dziesięcioletni do 1980 r. i pięcioletni do 1975 r.) i roczne. Te ostatnie są rozsyłane do oddziału studiów Instytutu Geograficznego, a wyciągi z niego do pozostałych instytucji uczestniczących w realizacji poszczególnych zadań. Planowanie studiów odbywa się wg problemów (opracowywanych materiałów), wyznaczając do ich realizacji zainteresowane szefostwa rodzajów wojsk i służb (najczęściej szefostwo wojsk inżynieryjnych, komunikacji łączności itp.). Plany zarówno perspektywiczne, jak i roczne są bardzo krótkie, w formie tabelarycznej i obejmują następujące rubryki: liczba porządkowa, zamierzone przedsięwzięcie, kierownicza instytucja, wykonawcze instytucje, współpracujące instytucje, terminy realizacji i uwagi.

W aktualnym planie długofalowym do 1980 r. uwzględniono następującą problematykę:

- mapa przejezdności terenu na przełaj NRF⁵² w skali 1:200 000;
- mapa operacyjnego przygotowania terenu NRF w skali 1:200 000;
- wojskowo-geograficzna ocena pld. części NRF;
- mapa zabezpieczenia materiałowo-technicznego i zdrowotnego NRF w skali 1:200 000;
- mapa lasów NRF w skali 1:200 000;
- wojskowo-geograficzna ocena Austrii;
- wojskowo-geograficzna ocena Francji.

Różnica w treści planów długofalowych i rocznych jest minimalna i w zasadzie sprawdza się do tego, że w planach rocznych uwzględnia się orientacyjnie zabezpieczenie finansowe i materiałowe planowanych przedsięwzięć. Projekty planów są uzgadniane z zainteresowanymi instytucjami. Ponadto, projekt planu dziesięcioletniego niekiedy jest poprzedzony „Opracowaniem teoretycznym” wyjaśniającym konieczność opracowywania niektórych problemów. Innych dokumentów planistycznych nie realizuje się.

⁵² Niemiecka Republika Federalna.

Instytucje wykonawcze zadań studyjnych są w zasadzie dwie – Oddział Topograficzny Sztabu Generalnego, który oprócz przedsięwzięć planistycznych realizuje również niektóre zadania studyjne oraz oddział studiów w Instytucie Geograficznym. Instytucje współpracujące tj. szefostwa rodzajów wojsk i służb realizują wycinkowe opracowania (niekiedy w postaci prac zleconych), które są poprawiane i uzupełniane przez Oddział Instytutu Geograficznego.

Wnioski

W przyjętych założeniach planowania przedsięwzięć studyjnych trudno jest mówić o strukturze organizacji studiów, jak i ich przydatności praktycznej w dowodzeniu siłami zbrojnymi i planowaniu operacyjno-obronnym. Realizacja wycinkowych (w stosunku do potrzeb planowania operacyjnego) opracowań kartograficznych, jak i opisów wojskowo-geograficznym w ciągu długiego okresu czasu (bez systematycznego uaktualniania w świetle współczesnej dynamiki zachodzących zmian) z góry przekreśla ich aktualność i wartość operacyjną.

Ponadto, w samym planowaniu zawarte jest pewne niekorzystne, z punktu widzenia dowodzenia i planowania operacyjnego, zjawisko dotyczące braku zainteresowania i odpowiedzialności poszczególnych szefostw uczestniczących w realizacji poszczególnych zadań. Wpływa to z tego, że dostarczane przez nich opracowania specjalistyczne są poprawiane przez „Oddziały Centralne” i po pewnym czasie są wydawane jako „najnowsze opracowanie studyjne”.

Również zakres planowanych przedsięwzięć i problemów ustalany jest zbyt dowolnie. Uniemożliwia to kompleksową ocenę całokształtu warunków, nawet fizyczno-geograficznych, określonego obszaru TDW dla potrzeb planowania operacyjno-obronnego. Stosowane zasady planowania studiów w CzAL odpowiadają w zasadzie wymogom prac kartograficznych i geograficznych, a nie opracowaniom studyjnym w świetle współczesnych wymogów i warunków polityczno-militarnych.

3. REALIZACJA STUDIÓW W IC MON I SZTABACH OW ORAZ WSPÓŁPRACA INSTYTUCJI WOJSKOWYCH I CYWILNYCH W ZAKRESIE STUDIÓW TDW

Jak wynika z treści omówionych wyżej problemów, w CzAL nie ma jednolitego systemu studiów TDW. Instytucje centralne MON i sztaby OW realizują przedsięwzięcia studyjne według własnych planów. W zasadzie instytucje te wykorzystują tylko materiały opracowane przez Oddział Topograficzny Sztabu Generalnego, Instytut Wojskowo-Geograficzny oraz przez Zarząd Rozpoznawczy Szt. Gen. (Problematyka ta nie była przedmiotem szczegółowej konsultacji, chociaż przewidywał to nasz program).

Zgodnie z uzyskanymi wyjaśnieniami i dokumentami planistycznymi do realizacji zadań studyjnych wg jednolitego planu są wykorzystywane tylko niektóre instytucje. Przeważnie otrzymują one zadania w zakresie studiów własnego kraju dotyczące rekonesansów terenowych (próby przepraw, pokonywanie stoków przez czołgi, przekraczalności winnic przez czołgi itp.). Czynności te są wykonywane pod nadzorem Instytutu Wojskowo-Geograficznego lub Oddziału Topograficznego, które opracowują także wyniki przeprowadzanych doświadczeń.

Współpracą z instytucjami cywilnymi w zakresie studiów TDW utrzymują tylko komórki centralne bezpośrednio związane z planowaniem studiów, które zlecają opracowanie niektórych zagadnień przedstawicielom instytucji cywilnych. Współpraca ta jest jednak doraźna, nie ujęta w formy prawne, a kontynuowana jedynie na zasadach dobrowolności i dlatego nie daje większych efektów (poza „Atlasem Wojskowo-Geograficznym”, który podobnie jak u nas opracowywał zespół naukowców cywilnych i wojskowych).

Wnioski

Pominięcie w systemie studiów TDW instytucji realizujących planowanie operacyjne wydaje się przestarzałe. IC MON i sztaby OW są jedynie konsumentami materiałów opracowanych pod kątem potrzeb ogólnych (często przestarzałych), co nie jest korzystne dla procesu planowania.

Brak rozwiniętej szerokiej współpracy między wojskiem i instytucjami cywilnymi w zakresie studiów TDW powoduje, że wojsko nie wykorzystuje szerokiego zaplecza naukowców cywilnych dla realizacji badań podstawowych. Brak współpracy z naukowcami cywilnymi jest widoczny także w zakresie pozbawienia studiów akcentów naukowych analiz. Wynika to jednak przede wszystkim z przestarzałej koncepcji studiów w całości.

4. FORMY I SPOSOBY OPRACOWYWANIA, WYDAWANIA I ROZPOWSZECHNIANIA MATERIAŁÓW STUDYJNYCH

Materiały opracowywane w zakresie studiów TDW wykonywane są w zasadzie tylko przez Oddział Topograficzny Sztabu Gen. i Instytut Wojskowo-Geograficzny.

Na podstawie planów studiów opracowywane są szczegółowe tezy (spis treści) wydawnictwa, a następnie poszczególne zagadnienia rozdzielone są między wykonawców (lub zlecane oficerom za opłatą). Po wykonaniu poszczególnych zagadnień całość opracowania jest redagowana merytorycznie przez 1–2 przedstawicieli w/w instytucji, a następnie oddawana do druku. Proces powstawania wydawnictwa trwa bardzo długo (kilka lat).

Przyjęte sposoby druku nie odbiegają od sposobów klasycznych realizowanych poprzednio u nas i trwają 1,5–2 lata.

Z wydawnictw dotyczących studiów TDW przedstawiono nam wydawnictwa sprzed 5–6 lat, które są także u nas i dotyczą tylko krajów kapitalistycznych. Wydawnictwa te, tak pod względem formy, jak i treści, są przestarzałe i jak stwierdzali sami gospodarze, nie przedstawiają większej wartości pod względem operacyjnym. Również udostępnione nam pojedyncze egzemplarze map obszaru NRF zostały wydane 5–10 lat temu.

Oprócz opisów wojskowo-geograficznych i materiałów kartograficznych realizowane są opracowania w formie artykułów i wykładów przeglądowych w szczególności w zakresie zagadnień teoretycznych geografii wojennej i poszczególnych zagadnień ZTDW. Z przedstawionych materiałów nie posiadamy u nas jedynie wydawnictwa pt. „Przegląd wojskowo-geograficzny państw NATO”, które zostało wydane w 1966 r.

Z dokumentów pomocniczych na uwagę zasługuje „mapa podziału Europy na teatry i kierunki”. Przyjęty podział w niektórych momentach jest inny, jak obowiązuje u nas oraz stosowane są inne nazwy niektórych kierunków operacyjnych. Ze względu na zapewnienie warunków współpracy w zakresie realizacji i wymiany materiałów studyjnych problem ten wydaje się celowo rozważyć bardziej szczegółowo w przyszłości.

Na uwagę zasługuje również organizacja zbierania i przechowywania materiałów wycinkowych w Oddziale Studiów Instytutu Geograficznego oraz współpraca z Zarządem Rozpoznawczym w zakresie dostarczania dokumentów wycinkowych o państwach zachodnich. Założone są odpowiednie segregatory według podziału terytorialnego (państw) i poszczególnych zagadnień dla zbierania informacji wycinkowej z różnych dostępnych materiałów; utrzymuje się bezpośredni kontakt i stawia się zadania oficerom z komórek rozpoznawczych, którzy zbierają i dostarczają materiały o państwach zachodnich itp. W sumie zagadnienie to jest rozwiązane dobrze i niektóre doświadczenia warto zastosować u nas.

Z pozostałych przedsięwzięć związanych z opracowywaniem wyników studiów na uwagę zasługują:

- średniometrażowy film kolorowy o warunkach terenowych na pilźnieńsko-sztuttgarckim kierunku operacyjnym;
- rekonesanse terenowe (doświadczenia) związane ze zdolnościami pokonywania niektórych przeszkód terenowych, co ma potem odzwierciedlenie w przedstawianiu warunków terenowych na mapie.

Film kolorowy został wykonany podczas podróży operatora czeskiego (fachowca z wojskowej komórki filmowej) samochodem na kilku trasach. Przy wykonywaniu zdjęć z wozu powstał ciekawy film o drogach, krajobrazie terenu, miastach i innych warunkach terenowych, który daje znacznie wierniejszy obraz niż najlepszy opis. Wydaje się, że można byłoby ten przykład naśladować.

Jeśli chodzi o metodykę w przyjętych opracowaniach, to w zasadzie nie stosuje się wyższych form metodycznych (opracowania analityczno-koncepcyjne),

a jedynie proste metody opisu. W zakresie współpracy z armiami sojusznicy ustalono, że przedstawiciele CzAL byli na konsultacji w zakresie studiów TDW w NRD, w roku bieżącym planują konsultację w ZSRR, a w roku 1971 chcieliby przyjechać do Polski.

W toku konsultacji gospodarze zaproponowali, by dla zapewnienia systematycznej wymiany opracowań studyjnych w przyszłości przesłać wykaz ich materiałów znajdujących się u nas. Umożliwi to nadesłanie przez nich materiałów, których my nie mamy. Wydaje się celowe zrealizować tę propozycję w szczególności dla otrzymania filmu i nowych opracowań kartograficznych o południowym kierunku strategicznym.

Wnioski

W zakresie sposobów opracowywania i rozpowszechniania materiałów studyjnych na uwagę zasługuje przyjęty sposób zbierania materiałów wycinkowych, rekonesanse terenowe do prac kartograficznych i przedstawianie warunków terenowych w postaci filmu.

Natomiast stosowane formy i sposoby opracowywania, druku i powielania opracowań są przestarzałe i nie nadążają za potrzebami planowania operacyjnego. Stosowane są głównie formy opisu geograficznego. Podstawowe materiały (opisy wojskowo-geograficzne) są rozsyłane w 400–500 egz. i wznawiane co 5–6 lat. Dezaktualizujące się zagadnienia ujmowane są w formie krótkich notatek i rozsyłane tylko w 25–30 egzemplarzach. Takie zasady druku i rozsyłanie wydawnictw studyjnych nie można uznać za wystarczające w skali sił zbrojnych i potrzeb planistyczno-obronnych.

5. ORGANIZACJA FINANSOWEGO I MATERIAŁOWEGO ZABEZPIECZENIA STUDIÓW

Zabezpieczenie przedsięwzięć studyjnych obejmuje, podobnie jak u nas, przydział kredytów oraz sprzętu technicznego do prac w terenie. Zgodnie z przyjętymi ogólnymi założeniami organizacyjnymi studiów planowanie kredytów i limitu przebiegu pojazdów mechanicznych (niezbędnego sprzętu technicznego) jest całkowicie zdecentralizowane.

Zabezpieczenie przedsięwzięć studyjnych planują instytucje, które otrzymały zadania do realizacji, w ramach swych ogólnych budżetów (limitów). W związku z tym Oddział Topograficzny Sztabu Generalnego planuje kredyty i przydział pojazdów mechanicznych tylko dla własnych potrzeb. Potrzeby finansowe obejmują prace zlecone, tłumaczenia oraz zakup literatury w kraju (razem około 35–50 tys. koron).

W Oddziale Studiów Instytutu Geograficznego uwzględnia się w szczególności planowanie kredytów (dewiz) na zakup literatury i opracowań kartograficznych w krajach zachodnich, szczególnie NRF (około 500 dolarów).

Dla uzyskania wartościowych materiałów wysyła się pracowników Oddziału do państw zachodnich (NRF). Ponadto sprowadza się materiały kartograficzne poprzez biuro „Reise und Verkehr” (podróż i transport) mieszczące się w Stuttgarcie. Biuro to realizuje zamówienia, przysyła bezpłatnie katalogi nowości wydawniczych itp.

Wnioski

Brak centralnego planowania kredytów i limitu przebiegu pojazdów mechanicznych (motogodzin) dla potrzeb studiów TDW powoduje, że ich potrzeby spychane są na dalszy plan w ramach ogólnych potrzeb. Przyczynia się to między innymi do zawężania studiów tak w sensie obszaru, jak też w zakresie studiowanych zagadnień. W tej sytuacji komórki centralne nie są w stanie podjąć całego szeregu zagadnień, które tam uważa się za potrzebne.

Wydaje się, że słuszniejsza i bardziej skuteczna jest przyjęta u nas zasada wydzielania części budżetu i limitu pojazdów mechanicznych (motogodzin) przewidzianych tylko na cele studiów TDW, a nie na inne przedsięwzięcia realizowane przez poszczególne inwestycje.

6. WYKORZYSTANIE URZĄDZEŃ TECHNICZNYCH I STOPIEŃ AUTOMATYZACJI I MECHANIZACJI PROCESU STUDIÓW TDW

W CzAL przywiązuje się wielką wagę do stosowania urządzeń technicznych i maszyn matematycznych w zakresie studiów. Oddział studiów, który według założeń organizacyjno-koncepcyjnych nastawiony jest na opracowywanie opisów wojskowo-geograficznych, a Instytut Geograficzny na produkcję kartograficzną, posiada szerokie możliwości korzystania z urządzeń technicznych Instytutu Geograficznego i z techniki obliczeniowej Instytutu Automatykacji. Ponadto Oddział Studiów został wyposażony w różnego rodzaju urządzenia techniczne dla bieżących potrzeb.

Podczas konsultacji pokazano kilka maszyn do szybkiego powielania materiałów w niewielkiej liczbie egzemplarzy. Maszyny te są zakupione w państwach zachodnich /czytnik Neofax; Microdata – fotografia materiałów i przechowywanie ich w postaci filmów; Microbox – fotografia map z możliwością 30-krotnego zmniejszania – przedstawiania na różne skale map; APEGO SUPER STAT – powielanie materiałów bez użycia matryc bezpośrednio z oryginału.

W zakresie zastosowania techniki obliczeniowej w procesie studiów zrealizowano szereg przedsięwzięć natury organizacyjnej, jak i w zakresie wyposażenia w niezbędne urządzenia techniczne, co umożliwiło osiągnięcie pozytywnych rezultatów praktycznych.

Do spraw automatyzacji i mechanizacji procesu studiów wydzieliło dwóch ludzi w Oddziale Studiów. Dotychczas opracowano założenia

teoretyczne systemu studiów z uwzględnieniem ewidencjonowania i wydawania informacji o terytorium kraju i zachodnim TDW. W założeniach tych uwzględniono maszynowe dostarczanie informacji zarówno dla potrzeb oddziału, jak i w systemie Instytutu Geograficznego.

Obecnie prowadzone są praktyczne doświadczenia odnośnie maszynowej ewidencji danych ekonomicznych NRF w oparciu o posiadaną technikę obliczeniową (Mińsk 22 i nowo wprowadzonej maszyny ZPA-600, produkcji Czechosłowackiej [sic!]). Jako podstawowy nośnik informacji wykorzystują 90 kolumnowe karty perforowane. Poważnym osiągnięciem w zakresie automatyki jest wykorzystanie urządzeń technicznych (szwajcarskie maszyny CODIMYT i COROGRAF) do graficznego przedstawiania danych na mapach w połączeniu z maszynami matematycznymi.

Wnioski

Oddział Studiów TDW posiada szeroką bazę techniczną dla szybkiego powielania i druku materiałów studyjnych przydatnych dla potrzeb planowania operacyjno-obronnego. Wydaje się, że możliwości te nie są w pełni wykorzystane w praktyce ze względu na brak ścisłego powiązania z pionem operacyjnym. W oparciu o doświadczenia uzyskane w CzAL celowe jest podjęcie starań u nas w zakresie usprawnienia metod powielania materiałów studyjnych ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb planowania operacyjnego.

Pomimo znacznych osiągnięć praktycznych przedsięwzięcia w zakresie automatyzacji i mechanizacji procesu studiów TDW w CzAL można zaliczyć do początkowego etapu tych prac, które u nas zostały wykonane 3 lata temu. Zasadniczym mankamentem zrealizowanych przedsięwzięć jest brak jednolitego systemu w dostarczaniu i uaktualnianiu informacji podstawowej o TDW. Praktyczna realizacja tego zagadnienia u nas jest poważnie zaawansowana, właśnie w ramach studiów operacyjnych. Zarówno dotychczasowe nasze rezultaty praktyczne, jak i publikowane poglądy naukowców i praktyków z instytucji cywilnych wskazują, że jest to jedynie słuszne podejście przy zastosowaniu maszyn matematycznych w dowodzeniu i planowaniu.

Należy jednak liczyć się z tym, że przy dużym zabezpieczeniu technicznym komórki studyjne CzAL mogą szybko dokonać znacznego postępu i wyprzedzić nas w dziedzinie praktycznego wykorzystania techniki obliczeniowej do ewidencji i przetwarzania danych.

WNIOSKI OGÓLNE

1. Podczas czterodniowej konsultacji w CzAL dokonano szerokiej konfrontacji poglądów odnośnie założeń koncepcyjno-organizacyjnych oraz praktycznych osiągnięć w zakresie studiów TDW. Konfrontację tę należy

uznać za wysoce pożyteczną. Stworzyła ona możliwości potwierdzenia słuszności przyjętych u nas zasad i wyciągnięcia wniosków dotyczących przedsięwzięć organizacyjnych, których wprowadzenie może ulepszyć nasz system i proces studiów. Dotyczy to w szczególności zastosowania urządzeń technicznych do ewidencjonowania, przechowywania oraz szybkiego drukowania i powielania materiałów studyjnych.

2. Przyjęta ogólna koncepcja studiów TDW w CzAL nie odpowiada współczesnym wymogom dowodzenia i planowania operacyjno-obronnego w świetle istniejącej sytuacji polityczno-militarnej i decydującej roli okresu pokojowego w przygotowaniu i zapewnieniu obronności kraju.

Dokonane zmiany w ustawieniu organizacyjnym studiów TDW, jak stwierdzali sami gospodarze, nie dały oczekiwanych rezultatów praktycznych. Wyłączenie komórek studiów TDW z pionu operacyjnego doprowadziło do całkowitego oderwania się przedsięwzięć studyjnych od potrzeb operacyjno-planistycznych oraz zawężenie problematyki studiów głównie do właściwości terenu i pominięcia szeregu współcześnie ważnych problemów, które mają istotne znaczenie do prowadzenia walki zbrojnej i planowania obronnego. Studia TDW przekształciły się w „teorię geografii wojennej” i „historyczne opisy geograficzne”, nie nadążając za dynamiką zachodzących zmian na TDW i postępem technicznym w uzbrojeniu i wyposażeniu sił zbrojnych.

Konfrontacje poglądów i rozwiązań organizacyjnych odnośnie całości kształtu zagadnień studiów TDW, a w szczególności dotychczasowe osiągnięcia praktyczne, wskazują, że rozwiązania koncepcyjno-organizacyjne przyjęte u nas bardziej odpowiadają potrzebom sił zbrojnych i wymogom planowania operacyjnego we współczesnych warunkach.

3. W celu usprawnienia i realizacji niektórych przedsięwzięć studiów operacyjnych TDW w Siłach Zbrojnych PRL zamierza się zrealizować następujące przedsięwzięcia:

- a. podjąć starania odnośnie wyposażenia Zarządu I Sztabu Generalnego w urządzenia techniczne do szybkiego drukowania i powielania opracowań studyjnych (szczególnie graficznych) dla potrzeb planowania operacyjno-obronnego. W tym celu zapoznano się już z osiągnięciami technicznymi w tym zakresie na Międzynarodowych Targach w Poznaniu (wyjeżdżał ppłk MATCZAK, prospekt przydatnego sprzętu w załączeniu). Ponadto w m-cu sierpniu szczegółowo zapoznać się z posiadanym sprzętem technicznym do prac kartograficznych w Zarządzie Topograficznym i jednostce topograficznej w Komorowie. W wyniku szczegółowego rozeznania, wspólnie z Zarządem Topograficznym, przedstawić konkretne propozycje możliwości i sposobów praktycznego rozwiązania problemu;

- b. wspólnie z Biurem Automatyzacji i Mechanizacji Sztabu Generalnego podjąć niezbędne środki w celu zrealizowania planowanych na ten rok

przedsięwzięć związanych z zastosowaniem techniki obliczeniowej w dziedzinie studiów operacyjnych TDW. Doświadczenia i praktyczne rezultaty w CzAL potwierdzają słuszność i możliwość praktycznej realizacji przyjętych u nas założeń w tej dziedzinie.

Jednocześnie, wspólnie z Oddziałem IX Zarządu I Sztabu Generalnego, szczegółowo zapoznać się z elektronicznym kreślaczem („KART-1”) skonstruowanym przez Instytut Geodezji i Kartografii PAN oraz przedstawić konkretne propozycje możliwości i sposobu jego wykorzystania w przedsięwzięciach studiów operacyjnych i planowania operacyjnego w Zarządzie I Sztabu Generalnego.

Urządzenia powyższe szybko i automatycznie rysuje wykresy i przenosi na papier (mapę) rysunki według współrzędnych wyliczonych przez maszyny elektroniczne lub podanych w zakodowanej postaci na taśmie. Waży 200 kg i zasilana jest z sieci. Obserwacja praktycznej pracy tego typu urządzenia produkcji szwajcarskiej w CzAL potwierdza jego praktyczną przydatność zarówno w studiach operacyjnych, jak i dowodzeniu.

c. przyspieszyć realizację zamierzeń odnośnie nawiązania współpracy z Wojskową Agencją Fotograficzną dla realizacji przezroczy (filmów) o poszczególnych zagadnieniach (elementach) studiów TDW. We współpracy z Oddziałem I, II i III Zarządu I Sztabu Generalnego ustalić najbardziej przydatną formę (film czy przezroczca) i sposoby praktycznego wykorzystywania w planowaniu operacyjnym i szkoleniu wojsk. Praktyczna przydatność tej formy ujmowania wyników studiów, jak pokazują doświadczenia w CzAL, nie budzą wątpliwości.

d. Rozważyć z Zarządem II Sztabu Generalnego i przestawić konkretne propozycje odnośnie możliwości i sposobów dostarczania zainteresowanym instytucjom WP zachodnich materiałów kartograficznych, uwzględniając sposoby i praktyczne doświadczenia uzyskane w CzAL;

e. wspólnie z Zarządem Topograficznym i Oddziałem I, II i III Zarządu I Sztabu Generalnego rozważyć i przedstawić konkretne wnioski odnośnie celowości realizowania opisów topograficznych do poszczególnych arkuszy map w skali 1:200 000 w oparciu o doświadczenia CzAL.

Wydaje się, że realizacja powyższego przedsięwzięcia we współczesnych warunkach straciła na aktualności ze względu na zwiększenie się pasów działania zarówno związków taktycznych, jak i operacyjnych. Opisy topograficzne do poszczególnych arkuszy map 1:200 000 miały swoją wagę i praktyczne znaczenie wtedy, gdy arkusz powyższej mapy zabezpieczał planowanie i prowadzenie działań bojowych przez w/w związki. Rozwiązanie powyższego zagadnienia umożliwi Zarządowi Topograficznemu skoncentrowanie wysiłku dla realizacji prac kartograficznych i materiałów studyjnych w warunkach fizyczno-topograficznych, niezbędnych w praktycznych pracach planistyczno-operacyjnych;

f. W ramach przedsięwzięć studyjnych oddziału uwzględnić współpracę z Zarządem Topograficznym w celu ustalenia kryteriów i wymogów „map specjalnych”, a w szczególności mapy przejezdności.

Przedstawiane sposoby i metody rozwiązywania tego zagadnienia w CzAL, oraz dotychczasowe rozeznanie w naszych osiągnięciach i praktycznych potrzebach, wskazuje zarówno na wagę, jak i często zbyt powierzchowne podejście do tego problemu. Wydaje się, że dotychczasowe prace studyjne zrealizowane przez poszczególne rodzaje sił zbrojnych i szefostwa rodzajów wojsk i służb oraz uzyskane praktyczne doświadczenia będą pomocne w ustaleniu rodzajów i treści map specjalnych.

4. Wydaje się, że podobnego rodzaju konsultacje celowe jest realizować w przyszłości (NRD, ZSRR), ponieważ umożliwiają one zapoznanie się z problematyką i poglądami innymi sojuszniczych armii w zakresie studiów TDW. Poglądy te oraz praktyczne doświadczenia i osiągnięcia mogą być pomocne realizowaniu i doskonaleniu procesu studiów operacyjnych TDW w Siłach Zbrojnych WP [*sic!*].

SZEF ODDZIAŁU STUDIÓW OPERACYJNYCH TDW
ZARZĄDU I SZTABU GENERALNEGO
płk dypl. Konstanty MYSZLON

Źródło: CAW-WBH, Zarząd I SG WP, 1722/88/107, Sprawozdanie z konsultacji w Czechosłowacji, na temat: „Zasady planowania, organizacji i prowadzenia studiów operacyjnych teatrów działań wojennych”, odbytej w dniach 8–12 czerwca w 1970 r. w Pradze, b.m., b.d., b.p.

[2]

SPRAWOZDANIE Z KONSULTACJI W ARMII RADZIECKIEJ
w czasie 10–13 października 1972 r. w Moskwie

Temat konsultacji: ZASADY PLANOWANIA, ORGANIZACJI I PROWADZENIA STUDIÓW OPERACYJNYCH TEATRÓW DZIAŁAŃ WOJENNYCH

Zgodnie z planem kontaktów zagranicznych MON na rok 1972 odbyła się w Armii Radzieckiej konsultacja dotycząca całokształtu problematyki studiów TDW. Plan przewidywał, że konsultacji udzielać będą przedstawiciele Zarządu Operacyjnego Sztabu Generalnego, natomiast

w rzeczywistości odbyła się ona w Katedrze Sztuki Operacyjnej, Wojskowej Akademii im. Frunzego.

W konsultacji udział wzięli:

- ze strony polskiej: zastępca szefa Oddziału Studiów Operacyjnych TDW – płk dypl. Tadeusz FIJOŁEK oraz starszy pomocnik szefa Oddziału Studiów Operacyjnych TDW ppłk mgr Mieczysław MATCZAK⁵³;
- ze strony radzieckiej: kierownik grupy wykładowców geografii wojennej Katedry Sztuki Operacyjnej, Wojskowej Akademii im. Frunzego – płk Michał SZIROKOW.⁵⁴

W końcowej fazie konsultacji przedstawiciele strony polskiej zgłosili prośbę umożliwienia im spotkania z przedstawicielem Zarządu Operacyjnego Sztabu Generalnego Armii Radzieckiej w celu omówienia kilku zagadnień, które nie leżą w gestii Wojskowej Akademii im. Frunzego. Prośba ta nie została jednak uwzględniona.

I. PRZEBIEG KONSULTACJI

Konsultacja odbywała się zgodnie ze starannie przygotowanym planem przedstawionym przez płk M. SZIROKOWA. Plan obejmował wszystkie zagadnienia, które przesłaliśmy w naszym pisemnym zapotrzebowaniu i został zaakceptowany przez stronę polską. W praktyce omówiono kilka zagadnień, których plan nie ujmował, a niektóre ujęte w planie przekonsultowano w znacznie szerszym zakresie.

Konsultacja odbywała się w atmosferze szczerości i pełnego zrozumienia naszych szerokich zainteresowań. Na stawiane pytania udzielano wyczerpujących odpowiedzi, szeroko przedstawiając poglądy i zamierzenia rozwojowe w dziedzinie studiów operacyjnych TDW.

⁵³ Mieczysław Matczak (ur. 1926 w Horyniu) – płk, specjalista w dziedzinie topografii. Od października 1949 r. w IWP. Od kwietnia 1950 r. do października 1951 r. słuchacz Oficerskiej Szkoły Topografów, potem do listopada 1952 r. st. topograf w sekcji topograficznej SG WP w randze kpt. (od 1951 r.). Następnie przez dwa lata wykładowca terenoznawstwa. Od 1953 r. w stopniu por., od maja 1953 r. do października 1963 r. w Sztapie WOW na stanowisku st. pomocnika kierownika Wydz. IX Topograficznego (od 1956 r. kpt.). W 1963 r. awansowany na mjr. i przeniesiony do Zarządu I SG WP, w którym pozostał do sierpnia 1981 r. W 1964 r. uzyskał dyplom mgr. geografii na UAM. Temat pracy: „Charakterystyka geograficzno-gospodarcza lasów województwa warszawskiego jako bazy surowcowej dla przemysłu drzewnego”. Pomocnik szefa Oddziału Studiów TDW (do 1974 r.), st. oficer Oddziału III Planowania (do 1977 r.) i Oddziału I Planowania Ogólnego (do 1981 r.). Mianowany na stopień ppłk. w 1968 r. i płk. w 1976 r. Następnie do lipca 1985 r. w Sztapie Zjednoczonych Sił Zbrojnych Państw Układu Warszawskiego, m.in. jako starszy oficer operacyjny Zachodniej Grupy Wojsk. Po powrocie w dyspozycji szefa SG WP, przeszedł w stan spoczynku w czerwcu 1986 r.; CAW-WBH, TAP, 1783/90/2282, Matczak Mieczysław, płk.

⁵⁴ Nie udało się ustalić danych dotyczących oficera.

Przedstawiciele Armii Radzieckiej zachowywali się wobec grupy polskiej uprzejmie i gościnnie. Na początku i na końcu konsultacji dwukrotnie grupa rozstała przez zastępcę komendanta Wojskowej Akademii im. Frunze do spraw naukowych i szkolenia gen. mjr Aleksieja PROCHOROWA⁵⁵ oraz szefa Katedry Sztuki Operacyjnej gen. mjr Dymitra SLEPIENKOWA.⁵⁶ Podczas wizyt obaj generałowie żywo interesowali się zagadnieniami studiów operacyjnych TDW w Wojsku Polskim, a szczególnie dotyczącymi automatyzacji i mechanizacji procesu studiów.

Przesłane z naszej strony zagadnienia konsultacyjne były następujące:

1. Ogólne zasady, cel i zadania studiów TDW.
2. Geograficzna rejonizacja studiów.
3. Ogólna problematyka studiów.
4. Przeznaczenie i rodzaje dokumentów opracowywanych w ramach studiów TDW.
5. Zastosowanie automatyzacji i mechanizacji w procesie zbierania informacji i w opracowaniu wyników studiów.
6. Sposoby zapoznawania oficerów z wynikami studiów TDW.

Program konsultacji obejmował wszystkie powyższe zagadnienia. Jednak ze względu na to, że konsultacja odbywała się w wojskowej akademii, a nie w Sztapie Generalnym, czwarte i piąte zagadnienie omówiono tylko pobieżnie. Należy jednak podkreślić, że pozostałe zagadnienia zostały omówione w bardzo szerokim zakresie, tak jak przedstawione będą w znacznie rozszerzonych poszczególnych rozdziałach sprawozdania.

II. OGÓLNE ZASADY, CEL I ZADANIA STUDIÓW TDW

W Armii Radzieckiej w zasadzie nie nazywa się studiów TDW studiami „operacyjnymi”, chociaż jak wynika z treści, są to w znacznym stopniu studia operacyjne.

Studia TDW obejmują w zasadzie tylko terytorium potencjalnego przeciwnika, natomiast kraje sojusznicze i terytorium kraju własnego uwzględnia się tylko na tyle, ile to jest potrzebne do sporządzenia konkretnych planów strategiczno-operacyjnych w zamkniętych i ograniczonych kręgach osób zaangażowanych przy opracowywaniu tych planów. Natomiast w wydawnictwach Sztabu Generalnego, które są rozpowszechnione w wojsku, nie uwzględnia się w zasadzie danych ani o kraju własnym, ani też o krajach

⁵⁵ Aleksiej Nikołajewicz Prochorow (ur. 19 I 1923 r. – zm. 27 V 2002 r.) – gen. major lotnictwa (1976 r.), as lotnictwa szturmowego z okresu II wojny światowej, dwukrotny Bohater Związki Radzieckiej. Od 1968 r. wykładowca Akademii Wojskowej im. Michaiła Frunzego. W latach 1975–1979 zastępca naczelnika Wojskowej Lotniczej Szkoły Inżynierskiej w Irkucku. Później ponownie od 1979 do 1987 r. wykładowca Akademii Wojskowej im. Frunzego.

⁵⁶ Nie udało się ustalić danych dotyczących oficera.

sojuszniczych, podając jedynie bardzo ogólne dane dotyczące obszaru i ludności w zakresie, jaki przewiduje się dla źródeł jawnych.

Celem studiów TDW jest głównie dostarczenie sztabom i instytucjom wojskowym danych dla przygotowania konkretnych planów operacyjnych, natomiast cele związane z zapoznaniem kadry oficerskiej z TDW są traktowane marginesowo i jedynie w aspekcie ogólnym.

Zadania studiów TDW wynikają głównie z zadań obronnych sił zbrojnych ZSRR oraz ze specyfiki polityczno-geograficznej studiowanych rejonów. Dlatego też zadania studiów określane są dla poszczególnych TDW i kierunków strategicznych oddzielnie, zależnie od ich położenia geograficznego i warunków naturalnych, ekonomicznych i innych.

Przejęte do studiowania teatru działań wojennych zostały określone przez Sztab Generalny w 1949 roku i do tej pory granice teatrów nie były nowelizowane, chociaż uważa się, że powinno się dokonywać nowego podziału na TDW, szczególnie w odniesieniu do rejonów na Dalekim Wschodzie i leżącym na styku z kontynentem amerykańskim.

Teatry działań wojennych stanowią w Armii Radzieckiej zasadniczą jednostkę do studiów na szczeblu centralnym, dlatego też IC MON zajmują się studiami zagadnień ogólnym i specjalistycznym, formułowanych oddzielnie w skali poszczególnym teatrów.

Planowanie i organizacja studiów

Studia TDW w Armii Radzieckiej prowadzi się na podstawie planu wykonawczego przez Zarząd Operacyjnych Sztabu Generalnego i zatwierdzonego przez szefa Sztabu Generalnego. Plan ten nie jest wykonywany corocznie, lecz tylko w miarę potrzeb co 3–4 lata.

Plan wykonywany na szczeblu centralnym zawiera:

- cel studiów;
- rejon studyjny i główne studiowane zagadnienia;
- wykonawców;
- zabezpieczenie materiałowo-techniczne i finansowe.

Powyższy plan ma charakter bardzo ogólny i jego przeznaczeniem jest nacelowanie IC MON oraz sztabów okręgów wojskowych i sztabów armii na właściwe zagadnienia studiów w granicach odpowiednich teatrów. Dokładne plany studiów poszczególnych TDW sporządzane są dopiero na szczeblu okręgu wojskowego i armii. Okręgi te i armie studiują konkretne i stale te same teatry, na których w czasie wojny przewiduje się działania wojsk okręgu (armii). Dlatego też studia TDW w Armii Radzieckiej w znacznej mierze koncentrują się wokół kierunków strategicznych, a głównymi wykonawcami są sztaby okręgów wojskowych (oddziały operacyjne, rozpoznawcze i szefostwa rodzajów wojsk OW).

Terminologia studiów TDW jest uzależniona od wielkości studiowanego obszaru. W zasadzie oficjalnie nie przyjmuje się terminu „teatr wojny”, chociaż pojęcie to jest znane i spotykane w literaturze wojskowej jako „zespół kilku teatrów działań wojennych stanowiących pewną specyfikę w zależności od warunków geograficzno-gospodarczych i politycznych”.

Zasadniczymi terminami przyjętymi w ramach studiów TDW są: „teatr działań wojennych”⁵⁷, „rejon strategiczny”, „kierunek strategiczny”⁵⁸, „kierunek operacyjny”⁵⁹, „obiekt strategiczny”⁶⁰, „obiekt operacyjny”⁶¹.

Definicje określające te jednostki studiów, są bardzo zbliżone do przyjętych w Wojsku Polskim, co wynika z tego, że nasza terminologia oparta jest na tłumaczeniu źródeł radzieckich. Pomijany w naszej terminologii „rejon strategiczny” nazywany jest „ważniejszym rejonem TDW, którego opanowanie w znacznym stopniu osłabi potencjał militarny przeciwnika na TDW i pozwoli na osiągnięcie strategicznych celów działań wojennych w danym rejonie”.

Przy określaniu kierunków strategicznych podkreśla się również znaczenie kierunków powietrznych i morskich, co u nas eksponuje się w znaczenie mniejszym stopniu.

Terminologia studiów określana jest przez Sztab Generalny, gdzie w Zarządzie Operacyjnym znajduje się kilku oficerów zajmujących się

⁵⁷ Teatr działań wojennych – „stanowił część teatru wojny obejmującą terytoria kilku państw przeciwstawnych koalicji (obozów) wraz z przyległymi do nich akwenami mórz, na których mogą być lub są prowadzone w czasie wojny działania bojowe sił lądowych, powietrznych i morskich, w oparciu o jeden ogólny zamiar w skali strategicznej (każdej ze stron), dla osiągnięcia politycznych i strategicznych celów kampanii lub wojny”. Zob. „Niektóre problemy studiowania Zachodniego Teatru Działania Wojennych,” *Biuletyn Informacyjny SG WP* (tajny) nr 2 (33) (1958): 37–38.

⁵⁸ Kierunek strategiczny – „przechodzący przez cały lub większą część teatru działań wojennych pas terenu morza lub morza i terenu wraz z obszarem powietrznym, na którym znajdują się obiekty oraz zgrupowania sił nieprzyjaciela o znaczeniu strategicznym, przez rozbitcie których osiąga się cel strategiczny na danym teatrze działań wojennych”; *ibid.*, 39.

⁵⁹ Kierunek operacyjny – „pas terenu, morza lub terenu i morza wraz z znajdującymi się na nim obiektami operacyjnymi, zapewniający prowadzenie jednoczesnych działań siłami jednego lub kilka związków operacyjnych typu armia-Front w celu rozbitcia głównych zgrupowań operacyjnych nieprzyjaciela i opanowania jego obiektów o znaczeniu operacyjnym. Mających decydujący wpływ na przebieg danej operacji”; *ibid.*

⁶⁰ Obiekt strategiczny – „ważny ze względów politycznych, ekonomicznych i wojskowych rejon, miasto, obszar wodny, przejścia (cieśniny morskie lub przełęcze górskie), bazy morskie oraz duże zgrupowania sił zbrojnych, opanowanie lub rozbitcie których wpływa decydująco na przebieg wojny lub na jeden z jej etapów (kampanii) na danym teatrze działań wojennych”; *ibid.*, 40.

⁶¹ Obiekt operacyjny – „obiekt (duże zgrupowanie wojsk lub okrętów nieprzyjaciela, duży węzeł komunikacyjny, przeprowozy na szerokiej przeszkodzie wodnej, miasto stanowiące ośrodek polityczny i gospodarczy, baza morska, port, kompleks umocnień itp.), którego opanowanie lub zniszczenie wpływa decydująco na przebieg danej operacji”; *ibid.*

studiowaniem TDW. Z danych uzyskanych w czasie konsultacji wynika, że w Zarządzie Operacyjnym znajdują się kierunkowe komórki planowania operacyjnego odpowiadające teatrom działań wojennych i w tym komórkach znajdują się oficerowie do spraw studiów TDW.

Kolejnymi szczeblami organizacji i planowania studiów TDW są sztaby okręgów wojskowych i sztaby armii, gdzie dokonuje się planowania szczegółowego w zasadzie w granicach jednego teatru i konkretnych kierunków strategicznych. Zarówno w sztabach OW, jak i w sztabach armii nie wykonuje się specjalnych planów studiów TDW, a przedsięwzięcia te ujmowane są w planach operacyjnych i szkoleniowych.

Sztaby okręgów wojskowych i sztaby armii planują studia TDW w oddziałach operacyjnych, gdzie znajduje się 1–2 oficerów zajmujących się tymi sprawami. Studia prowadzone są tylko dla potrzeb planowania operacyjnego w okręgu lub armii. W zasadzie nie przewiduje się wykonywania żadnych przedsięwzięć i materiałów dla potrzeb innych OW lub IC MON (za wyjątkiem materiałów przedstawianych w Zarządzie Operacyjnym Sztabu Generalnego razem z planami operacyjnymi). Planowanie studiów TDW dokonuje się także w niektórych IC MON (Zarząd Rozpoznawczy Sztabu Gen., Szefostwo Wojsk Inżynieryjnych, Szefostwo Wojsk Łączności, Organ Kwatermistrzowski), natomiast Zarząd Topograficzny Sztabu Gen. nie prowadzi studiów TDW, a jedynie zabezpiecza je pod względem topograficzno-kartograficznym.

Instytucje centralne MON planują studia w zakresie interesujących ich zagadnień tylko w ogólnym zarysie, dając wytyczne dla swych odpowiedników na szczeblu OW, gdzie planuje się szczegółowo w granicach TDW.

Akademie wojskowe nie są uwzględniane w zakresie prowadzenia studiów TDW na korzyść sił zbrojnych. Wykonują one jedynie funkcje w zakresie bardzo ogólnego zapoznawania oficerów z wynikami studiów i tylko w odniesieniu do krajów potencjalnego przeciwnika.

Kontrola realizacji zadań studyjnych dokonywana jest w ramach ogólnej inspekcji prowadzonej w wojskach oraz poprzez sprawozdania nadsyłane do Sztabu Generalnego. Są to sprawozdania dotyczące wszystkich elementów planowania operacyjnego, z czego wynika, że nie prowadzi się oddzielnej kontroli przebiegu studiów TDW, lecz sprawy te włącza się do ogólnej sprawozdawczości i inspekcji sił zbrojnych.

Zabezpieczenie procesu studiów TDW dotyczy przydziału kredytów finansowych i limitu przebiegu pojazdów mechanicznych na prowadzenie niezbędnych rekonesansów terenowych. Przydziału tego dokonuje się w planie Sztabu Generalnego dla sztabów okręgów wojskowych i instytucji wykonujących konkretne zadania. Nie dokonuje się corocznego podziału tych limitów między wszystkie instytucje studiujące, tak jak to jest praktykowane u nas.

Wnioski

Ogólna koncepcja i organizacja studiów TDW w Armii Radzieckiej jest zgodna z naszą, jeżeli wyłączymy pewne różnice wynikające ze specyfiki położenia geograficznego i organizacji sił zbrojnych ZSRR. Studiami TDW jest objęta mniejsza liczba instytucji i uwzględnione są tylko te, które związane są ściśle z poszczególnymi działami studiów (np. warunki polityczne, ekonomiczne, komunikacja i inne). Niektóre instytucje studiują tylko wąskie działy (np. lotnictwo-lotniska).

Podczas konsultacji zauważono, że terminologia studiów TDW jest częściowo przestarzała szczególnie przy uwzględnieniu, pojawiających się w ostatnim piętnastoleciu, nowoczesnych środków walki (rakiety o dużym zasięgu, broń kosmiczna). Niektóre definicje, podobnie jak u nas, wymagają będą analizy i być może częściowych zmian.

III. GEOGRAFICZNA REJONIZACJA STUDIÓW

Studiami teatrów działań wojennych w Armii Radzieckiej objęte są części kontynentów leżące wokół Związku Radzieckiego, a więc głównie w Europie i w Azji. Na kontynencie afrykańskim studiami objęte są tylko rejony leżące na styku z południową Europą i południowo-zachodnią Azją. Za najważniejsze teatry działań wojennych uważa się teatry znajdujące się w Europie i na Bliskim Wschodzie, na których znajdują się siły bezpośrednio zagrażające europejskiej części ZSRR i znajdującym się w pobliżu krajom demokracji ludowej.

W obowiązującym dotychczas podziale na TDW nie objęto kontynentu amerykańskiego. Jednak Akademia im. Frunzego, po uzgodnieniu ze Sztabem Generalnym, uzyskała zgodę na zapoznanie słuchaczy z amerykańskim TDW obejmującym Stany Zjednoczone i część Kanady. Wykonuje się to wyłącznie w celu zapoznania słuchaczy z charakterystyką najważniejszych rejonów Ameryki Północnej w aspekcie potencjału wojenno-ekonomicznego. Dokładny podział na teatry działań wojennych studiowane w siłach zbrojnych ZSRR oraz ich nazwy zawiera załącznik 1.

Analiza podziału wskazuje, że poszczególne teatry obejmują wyodrębnione rejony, stanowiące pod względem zawartości pewną całość polityczno-geograficzną i częściowo ekonomiczną. W podziale, podobnie jak u nas, występuje element umowności przy prowadzeniu granic teatrów oraz znajdują się strefy wchodzące w skład dwóch TDW. Inaczej mówiąc, niektóre teatry po prostu się zazębiają.

Przy podziale środkowej i zachodniej Europy na TDW, podobnie jak u nas, wydziela się trzy teatry północno-zachodni, zachodni i południowo-zachodni. Granice teatru północno-zachodniego są zgodne z przyjętymi u nas, natomiast dwa pozostałe nieco się różnią. W przyjętym u nas podziale Półwysep Pirenejski, zachodnie akweny Morza Śródziemnego oraz północne wybrzeże Maroka

i Algierii włącza się do południowo-zachodniego TDW, natomiast w Armii Radzieckiej do teatru zachodniego. Poza tą różnicą podział Europy Zachodniej na TDW jest w zasadzie zgodny z naszym.

Przyjęte w ZSRR teatry nie są dokładnie podzielone na rejony strategiczne i kierunki. Uważa się, że na teatrach: północno-zachodnim i południowo-zachodnim, ze względu na ich rozczłonkowanie, taki podział nie jest celowy, natomiast na zachodnim dokonano tylko bardzo ogólnego podziału na trzy kierunki operacyjne, które zbliżone są do naszych kierunków strategicznych. Kierunek jutlandzki, podobnie jak u nas, został wydzielony, tak jak Wielka Brytania i Irlandia stanowią wydzielony obszar operacyjny. Podział Europy na teatry działań wojennych z uwzględnieniem kierunków operacyjnych zachodniego TDW przedstawia załącznik 2.

Zachodni TDW jest w Armii Radzieckiej, podobnie jak u nas, studiowany najbardziej dokładnie. Dlatego też wyodrębnia się na nim także obiekty o znaczeniu strategicznym i operacyjnym, które są odpowiednio klasyfikowane. Ze wszystkich rejonów i obiektów na akademii udostępniono nam tylko przyjęte do studiów rejony przemysłowe, które przedstawia załącznik 3.

Wnioski

Przyjęty w Armii Radzieckiej podział na teatry działań wojennych w zasadzie jest zgodny z podziałem przyjętym u nas. Niewielkie różnice w przebiegu granic TDW oraz w klasyfikacji kierunków i obiektów wynikają ze skali, w jakiej te teatry ocenia się w ZSRR i w Polsce (np. określane u nas niektóre kierunki strategiczne tam są operacyjnymi).

Cały podział, podobnie jak u nas, ma charakter dyskusyjny i istnieją także poglądy, aby rejon Półwyspu Pirenejskiego włączyć do południowo-zachodniego TDW ze względu na to, że rejon ten jest bardziej związany z Morzem Śródziemnym niż z Europą Zachodnią.

W ZSRR podczas studiów TDW większe znaczenie przywiązuje się do oceny ekonomiki, dlatego też w przyjętym podziale, zarówno na zachodnim TDW, jak i na innych europejskich teatrach, wyodrębniono więcej rejonów przemysłowych, mimo że u nas teatry te studiuje się bardziej szczegółowo.

Z powyższego wynika, że przyjęty u nas podział na TDW jest odpowiedni do skali przygotowań obronnych realizowanych w Siłach Zbrojnych PRL i nie jest sprzeczny z teoretycznymi zasadami podziału na TDW i rejonizacją studiów przyjętą w ZSRR.

IV. OGÓLNA PROBLEMATYKA STUDIÓW

Teatry działań wojennych w Armii Radzieckiej studiowane są według następujących systematycznych działań:

1. Warunki wojskowo-polityczne.
2. Siły zbrojne.

3. Warunki ekonomiczne.
4. Warunki fizyczno-geograficzne.
5. Operacyjne przygotowanie terenu.
6. Kierunki strategiczne i operacyjne.

Dokładny zakres poszczególnych działów zawiera załącznik 4. Jak wynika z tabelki, na pierwszym miejscu stawiane są działy dotyczące warunków wojskowo-politycznych i sił zbrojnych, natomiast znacznie dalej warunki fizyczno-geograficzne, które często rzutują na te pierwsze.

Jak wynika z danych uzyskanych podczas konsultacji, powyższe działy przyjęte są przy studiach kompleksowych obejmujących całość problematyki albo podczas publikowania materiałów w szerszych dziełach kompleksowych.

Stwierdzono, że nieco innego zagadnienia i w innym układzie uwzględnia się podczas opracowania materiałów z bezpośrednim przeznaczeniem dla wojsk podczas prowadzenia działań wojennych. Materiały te sporządza się w formie notatki wojskowo-geograficznej, której układ i treść zawiera załącznik 5.

Wnioski

Problematyka studiów TDW w całości pokrywa się z przyjętą u nas, z tym że podejmowana jest w nieco innej kolejności. Wydaje się jednak, że uszeregowanie sił zbrojnych na drugim miejscu nie jest całkowicie usprawiedliwione, ponieważ dane dotyczące sił zbrojnych powinny być podawane dopiero po analizie elementów środowiska geograficznego, ekonomiki i operacyjnego przygotowania terenu.

Ciekawym poglądem jest studiowanie jako ostatniego działu – kierunków strategicznych i operacyjnych. Mimo ujmowania w zakresie tego tematu zagadnień z pięciu pierwszych działów, nieco inne niż u nas jest traktowanie opracowania kierunków strategicznych i operacyjnych, które traktuje się jako uogólnione wnioski praktyczne ze zbioru materiału obejmującego całość teatru działań wojennych.

V. PRZEZNACZENIE I RODZAJE DOKUMENTÓW OPRACOWYWANYCH W RAMACH STUDIÓW TDW

W Armii Radzieckiej formy wydawnictw w zakresie materiałów studiów TDW związane są z jednej strony ze stopniem szczegółowości opracowania i wielkością studiowanego obszaru, a z drugiej z przeznaczeniem i problematyką (ogólną lub specjalistyczną), jaką zawierają. Opracowuje się i rozpowszechnia materiały ogólne poszczególnych TDW wydawane przez Zarząd Operacyjny Sztabu Generalnego oraz wydawnictwa specjalistyczne (problemowe) opracowywane przez rodzaje sił zbrojnych i szefostwa rodzajów wojsk i służb.

Niezależnie od tego opracowuje się materiały o kierunkach strategicznych, wykonywanych przez sztaby okręgów wojskowych i armii, a czasami przez Zarząd Operacyjny Sztabu Generalnego w ramach planowania operacyjnego. Materiały o kierunkach strategicznych i operacyjnych nie są rozpowszechniane poza zamknięte komórki operacyjne zajmujące się opracowaniem planów.

W akademiach wojskowych opracowuje się podręczniki i materiały pomocnicze służące do nauczania.

Wydawnictwa dotyczące poszczególnych teatrów działań wojennych rozsyłane są do wszystkich instytucji centralnych MON, akademii wojskowych, a w wojskach do sztabu dywizji włącznie.

Biuletyny zbiorcze o siłach zbrojnych NATO otrzymują dwa razy w roku tylko instytucje centralne i niektóre akademie wojskowe, w zasadzie po 1 egz., a tam, gdzie organicznie występują oddziały (katedry) rozpoznania – dodatkowo po 1–2 egz. Komunikaty rozpoznawcze miesięczne, tygodniowe i codzienne akademie nie otrzymuje, bo dostarczane są one w zasadzie tylko służbom dyżurnym.

Wydawnictwa specjalistyczne opracowywane przez rodzaje sił zbrojnych i szefostwa rodzajów wojsk rozsyłane są znacznie wężiej, zgodnie z zainteresowaniami (dyslokacją jednostek na TDW) i nie niżej niż do szczebla dywizji włącznie. Podczas konsultacji kilkakrotnie podkreślano, że w tym wypadku pod pojęciem szczebla dywizji należy rozumieć w zasadzie dowódcę dywizji, który może te materiały udostępnić szefowi sztabu i szefowi wydziału operacyjnego.

W części pokazowej zostały zaprezentowane nam następujące wydawnictwa:

1. „Teatry działań wojennych” – podręcznik akademicki wydany dla celów nauczania, obejmujący wszystkie TDW (zespół autorów).
2. „Zachodni teatr działań wojennych” – wydany przez Zarząd Operacyjny Sztabu Generalnego w 1959 r.
3. „Przygotowanie operacyjne europejskich TDW wg poglądów NATO” – podręcznik akademicki (płk Szirokow).
4. „Zachodni teatr działań wojennych” – podręcznik akademicki z 1972 r. (płk Kozłow⁶²).

Wydawnictwo o zachodnim TDW wydane przez Sztab Generalny w 1959 r. zawiera następujące rozdziały: warunki naturalne, ludność i ustrój państwowy, ekonomika, komunikacja, łączność, sieć lotniskowa, fortyfikacje i siły zbrojne. Załącznikami do tego wydawnictwa są mapy: ukształtowanie powierzchni i hydrografia, podział administracyjny, rozmieszczenie przemysłu, linie kolejowe, drogi samochodowe, drogi wodne, łączność, sieć

⁶² Bliższych danych nie ustalono.

lotniskowa i strefy OPL państw kapitalistycznych, rurociągi i fortyfikacje państw kapitalistycznych.

Po obejrzeniu tych częściowo przestarzałych dokumentów, zgłosiliśmy prośbę o ewentualne umożliwienie nam obejrzenia innych nowszych wydawnictw dotyczących europejskich TDW, jeżeli takie zostały wydane przez Sztab Generalny. Odpowiedziano nam, że sprawa ta wymaga decyzji szefa Sztabu Generalnego i że należy zwrócić się w tej sprawie pisemnie.

Wnioski

Grupa konsultacyjna miała możliwości zapoznania się tylko z niewielką ilością materiałów i to częściowo przestarzałych, w związku z czym nie uzyskano pełnego obrazu, jakie dokumenty opracowuje się w ramach studiów TDW w Armii Radzieckiej. Również nie udało się dokładnie ustalić zasad rozpowszechniania tych materiałów. W związku z powyższym w dalszym ciągu należałoby dążyć do uzyskania możliwości ewentualnego zapoznania się z tymi materiałami w Sztabie Generalnym, co byłoby najłatwiej podczas konsultowania innych spraw operacyjnych.

Celowe wydaje się również zwrócenie się z pisemną prośbą do szefa Sztabu Generalnego Armii Radzieckiej o udostępnienie (przesłanie) nam materiałów o europejskich TDW, a szczególnie o zachodnim TDW.

VI. ZASTOSOWANIE AUTOMATYZACJI I MECHANIZACJI W DZIEDZINIE STUDIÓW OPERACYJNYCH TDW

W zakresie tego zagadnienia nie było możliwości pełnego przekonsultowania się, ponieważ w akademii sprawami automatyzacji studiów TDW nikt się nie zajmuje i również w całej Armii Radzieckiej problem ten prawdopodobnie nie został podjęty. Dlatego też udzielający konsultacji przedstawił nam pogląd, jaki w tej dziedzinie publikuje się w literaturze wojskowej oraz własne zdanie na ten temat.

Wynika z tego, że w Armii Radzieckiej nie ma opracowanego systemu automatycznego przetwarzania informacji dotyczących studiów operacyjnych TDW. Widzi się jednak potrzebę opracowania odpowiednich programów i uważa się, że automatyzacja procesu studiów TDW może być prowadzona w dwóch następujących celach:

- przechowywania systematycznie zbieranych danych;
- analizy i przetwarzania danych zgromadzonych, stanowiących podstawę do wnioskowania i uogólnień.

W przypadku pierwszym należałoby przekazywać do EMC tylko wyselekcjonowane informacje, niezbędne do planowania operacyjnego. Nadmiar informacji może bowiem w znacznym stopniu wydłużyć czas wyszukiwania i przeładować pamięć maszyny.

Przetwarzanie informacji powinno iść w kierunku uzyskania w końcowym etapie wyników analitycznych i optymalizujących tzn. określenia najlepszych rozwiązań. Np. przetwarzając dane dotyczące przeszkody wodnej, maszyna powinna mieć zapisane dane pozwalające, na podstawie odpowiednio opracowanych programów, uzyskanie odpowiedzi, które odcinki rzeki są najbardziej przydatne do organizacji przepraw lub jaki czas potrzebny jest na odtworzenie zniszczonej przeprawy stałej.

Niezależnie od systemu ogólnego widzi się konieczność opracowania programów problemowych, pozwalających na szybkie określenie np.: skutków wykonania uderzenia jądrowego na wąskie przejścia (przełęczce) itp.

Uważa się, że stosowanie automatyzacji w procesie studiów TDW jest problemem trudnym i złożonym. Do chwili obecnej podjęto jedynie badania teoretyczne, a zadania praktyczne mają być podjęte w przyszłości.

Korzystając z okazji, zapoznaliśmy zarówno płk Szirokowa, jak i ogólnie gen. A. Prochorowa z pracami podjętymi w tym zakresie w Wojsku Polskim, znanymi pod kryptonimem „Szereg-1”. W dość szerokiej dyskusji potwierdzono słuszność przyjętych u nas założeń koncepcyjnych całego systemu, podkreślając jednak, że zgromadzone u nas dane nie w zupełności wystarczą do uzyskania wyników, jakich w tym zakresie oczekuje się w Armii Radzieckiej. Wydaje się, że uwagi te należałoby uwzględnić w dalszej pracy nad rozszerzeniem naszego programu.

Wnioski

Prowadzone u nas prace związane z zastosowaniem automatyzacji w procesie studiów operacyjnych TDW znacznie wyprzedzają stan tego procesu w Armii Radzieckiej. Ze względu na to, że prace tego typu mają być w przyszłości w ZSRR podjęte oraz uwzględniając fakt, że konsultująca nad Katedra Sztuki Operacyjnej Wojskowej Akademii im. Frunzego nie zna całości prac prowadzonych w dziedzinie automatyzacji, bardzo potrzebne wydaje się dalsze dążenie do zapoznania się z tą problematyką w Sztabie Generalnym lub w innych kompetentnych instytucjach.

Ponieważ pracownicy akademii żywo interesowali się przebiegiem prac w tej dziedzinie u nas i wyrażali chęć zapoznania się z nimi na miejscu, zaprosiliśmy ich, aby przyjechali na konsultację, co zostało przyjęte z zadowoleniem i zapowiedzią, że być może zwrócą się do nas w tej sprawie oficjalnie.

VII. SPOSOBY ZAPOZNAWANIA OFICERÓW Z WYNIKAMI STUDIÓW TDW

W zakresie zapoznawania oficerów z wynikami studiów TDW w odniesieniu do całości do Armii Radzieckiej uzyskano tylko informacje częściowe, natomiast dokładnie zapoznano się z tym zagadnieniem na miejscu w Wojskowej Akademii im. Frunzego.

Kadra oficerska zapoznawana jest tylko z ogólnymi danymi dotyczącymi TDW na ostatnim roku studiów w akademiach wojskowych. Dokonują tego grupy wykładowców znajdujących się w katedrach sztuki operacyjnej, wykończając materiały opracowane i rozesłane przez Sztab Generalny. Ponieważ liczba godzin przeznaczonych na ten przedmiot nie jest duża, a wykładają się kilka teatrów, dlatego akademiom wystarczą wyłącznie ogólne opisy wojskowo-geograficzne TDW, w związku z czym tylko takie materiały są im przesyłane.

Poza studiami na akademii prowadzi się tylko doraźne wykłady w ramach szkolenia kadry. Dotyczy to jednak tylko oficerów wyższych sztabów, ponieważ całość materiałów dotyczących TDW klasyfikuje się jako materiały tajne spec. znaczenia, które powinny być udostępniane w ograniczonych kręgach osób.

Na akademii im. Frunzego geografia wojenna wykładana jest na trzecim – ostatnim roku studiów przez czterech wykładowców, znajdujących się organicznie w Katedrze Sztuki Operacyjnej, którzy w ciągu roku obciążeni są w granicach 250–300 godzin.

Program przewiduje się na wszystkich specjalnościach 40 godzin wykładów i zaliczenie przedmiotu. Na specjalności rozpoznawczej wykładają się dodatkowo 20 godzin o potencjale ekonomicznym TDW.

Najwięcej godzin (12) przeznaczają się na zachodni TDW, a na inne tylko po 2–4 godziny. Podczas wykładów podaje się tylko dane dotyczące krajów potencjalnego przeciwnika. Żadnych danych ani o kraju własnym, ani o krajach sojuszniczych nie podaje się.

Wnioski

Informacje powyższe wskazują, że kadra oficerska Armii Radzieckiej jest zapoznawana z wynikami studiów TDW tylko w bardzo ogólnym zakresie i w mniejszym stopniu niż u nas. Wydaje się, że niezbyt słuszne jest klasyfikowanie wszystkich materiałów o teatrach działań wojennych jako tajne spec. znaczenia, z czym wiąże się ograniczenie ich rozpowszechniania. Z drugiej strony, ponieważ oficerowie po studiach rozsyłani są na różne TDW, nie ma możliwości ani potrzeby równie dokładnego zapoznawania ich ze wszystkimi TDW, czego można dokonać na miejscu, w ramach szkolenia kadry.

W związku z powyższym wydaje się, że przyjęty u nas system zapoznawania kadry oficerskiej z wynikami studiów TDW jest właściwy i bardziej skuteczny, ponieważ przeznaczają się na ten cel większą ilość godzin, a ponadto szerzej rozsyłane są materiały studiów TDW (również o własnym kraju i niektórych krajach sojuszniczych), co pozwala na samokształcenie w szerszym zakresie.

WNIOSKI OGÓLNE

1. Koncepcja studiów TDW, tak w zakresie organizacji i planowania, jak i treści jest w zasadzie zbieżna z koncepcją studiów operacyjnych przyjętych w Wojsku Polskim. Potwierdza to słuszność stosowanych u nas

założeń, mimo że w zakresie metodologii i specyfiki położenia geograficznego występują pewne różnice. Podczas konsultacji podkreślano konieczność przejścia od opisu wojskowo-geograficznego do prac o charakterze analitycznym, co u nas już zostało podjęte. Na podstawie dyskusji i porównań można z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że studia operacyjne TDW stoją u nas na wyższym poziomie i są bardziej nacelowane na praktyczne potrzeby sił zbrojnych.

Konfrontacja poglądów i rozwiązań organizacyjnych (choć poznano je tylko pobieżnie) odnośnie całokształtu zagadnień dotyczących studiów TDW, a w szczególności dotychczasowe osiągnięcia praktyczne, wskazują, że rozwiązania koncepcyjno-organizacyjne przyjęte u nas bardziej odpowiadają potrzebom sił zbrojnych i wymaganiom planowania operacyjnego we współczesnych warunkach.

2. W Armii Radzieckiej istnieje prawie całkowite oderwanie Służby Topograficznej (która tylko zabezpiecza w mapy) od studiów operacyjnych TDW, co nie jest zjawiskiem korzystnym. Bardziej właściwe jest wykorzystanie możliwości tej służby do wykonywania niektórych prac na korzyść studiów TDW. Należy jednak podkreślić, że w tej dziedzinie nie uzyskano pełnego rozeznania.
3. Podczas konsultacji nie demonstrowano żadnych pomocy naukowych i sprzętu wykorzystywanego w ramach studiów TDW, dlatego nie można wnioskować w zakresie możliwości wykorzystania ich u nas.
4. Stykający się z nami przedstawiciele Armii Radzieckiej żywo interesowali się stosowaniem u nas automatyzacji w dziedzinie studiów operacyjnych TDW, a szczególnie programem „SZEREG-1”, podkreślając jego pionierskie znaczenie. Wydaje się, że w najbliższych latach należałoby wzmocnić wysiłki dla rozszerzenia tego programu i spopularyzowania go w skali Układu Warszawskiego.
5. Podczas czterodniowej konsultacji w Armii Radzieckiej dokonano dość szerokiej konfrontacji poglądów związanych z prowadzeniem studiów operacyjnych TDW. Ze względu na to, że konsultacja odbywała się w Wojskowej Akademii im. Frunzego, z konieczności większość czasu poświęcono treści przedmiotu i jego metodologii, a mniej zajmowano się sprawami organizacyjnymi związanymi z planowaniem i prowadzeniem studiów. Ponieważ udzielający konsultacji płk M. Szirokow wcześniej pracował w Zarządzie Operacyjnym Sztabu Generalnego, omówiono też częściowo szereg spraw leżących w gestii Sztabu Generalnego, co znalazło odbicie w sprawozdaniu. Wydaje się jednak, że należy dążyć do uzyskania możliwości konsultacji w Zarządzie Operacyjnym Sztabu Generalnego, co najłatwiej byłoby osiągnąć drogą włączenia spraw studiów TDW do innej konsultacji obejmującej sprawy operacyjne.

Oprócz spraw częściowo poruszonych w sprawozdaniu przekonsultowania wymagają zagadnienia:

- poglądy i technika wprowadzania wniosków studyjnych odnośnie wymogów obronnych do okresowych i perspektywicznych planów przestrzennego zagospodarowania kraju, regionów i makroregionów;
- tryb i zakres współpracy instytucji wojskowych z cywilnymi organami planowania przestrzennego (krajowymi, resortowymi) oraz z placówkami naukowo-badawczymi w ramach studiów operacyjnych TDW;
- rodzaje dokumentów praktycznych opracowywanych w ramach studiów i podczas rekonesansów terenowych;
- rola i zadania służby topograficznej w zakresie druku wydawnictw studyjnych;
- automatyzacja i mechanizacja procesu studiów TDW (po szerszym podjęciu tej problematyki w ZSRR).

Mając na względzie potrzebę przekonsultowania powyższych spraw oraz szersze zapoznanie się z materiałami dotyczącymi europejskich TDW (ewentualnie zgłoszenie prośby o ich przesłanie), w trzecim dniu konsultacji poprosiliśmy gen. mjr A. Prochorowa o umożliwienie nam spotkania z przedstawicielem Zarządu Operacyjnego Sztabu Generalnego lub innych kompetentnych w tym zakresie instytucji. Po uzgodnieniu ze Sztabem Generalnym gen. Prochorow odpowiedział, że w tych sprawach Sztab Generalny może nam odpowiedzieć pisemnie, ponieważ w kilku zagadnieniach istnieje konieczność zasięgnięcia opinii instytucji cywilnych.

Wydaje się jednak, że bardziej celowe jest (oprócz pisma w sprawie wydawnictw o europejskich TDW) ubieganie się o przekonsultowanie wyżej wymienionych zagadnień w Sztabie Generalnym lub w którymś okręgu wojskowym.

6. Materiały i wnioski będące wynikiem konsultacji największe znaczenie mają w zakresie treści przedmiotu studiów i jego nauczania. Celowe wydaje się udostępnienie tego materiału naszym akademiom wojskowym, gdzie wykłada się ten przedmiot, w celu konfrontacji systematyki treści geografii wojennej ze stanem przyjętym u nas. Wszystkie te dane pozwolą także na ulepszenie u nas metodologii studiów operacyjnych TDW oraz określenie ich właściwej treści.

Dane dotyczące rejonizacji studiów i związane z podziałem na TDW wymagają analizy i oceny w celu określenia, który podział jest bardziej właściwy. Szczególnie dotyczy to zachodniego i południowo-zachodniego TDW.

Określone granice teatrów znajdujących się w południowej i wschodniej Azji dają pewien pogląd na strategiczno-operacyjne założenia w zakresie koncepcji obrony ZSRR. Jest to bardzo przydatne przy opracowywaniu

materiałów porównujących układ sił obydwu obozów w Azji (kraje socjalistyczne a SEATO⁶³ i CENTO⁶⁴).

7. Wydaje się, że podobnego rodzaju konsultacje celowe jest kontynuować w przyszłości (NRD, Węgry, ZSRR), ponieważ umożliwiają one zapoznanie się z poglądami innych sojusznicznych armii, które też prowadzą studia TDW. Konfrontacja tych poglądów oraz poznanie praktycznych osiągnięć i doświadczeń bardzo pożytecznie wpływają na doskonalenie naszej koncepcji studiów i ulepszanie jej zasad organizacyjno-planistycznych.
8. W przypadku gdyby przedstawiciele Armii Radzieckiej oficjalnie wyrazili chęć zapoznania się z systemem studiów operacyjnych TDW w Wojsku Polskim, bardzo pożyteczne dla dalszej współpracy będzie udzielenie im konsultacji w zakresie przedstawionych nam problemów.

Załączniki:

1. Teatry działań wojennych studiowane w Armii Radzieckiej (mapa). *nr kreśl. 0192/I* [dopisek odręczny]
2. Podział Europy na TDW, z uwzględnieniem kierunków operacyjnych zachodniego TDW (mapa). *nr kreśl. 0193/I* [dopisek odręczny]
3. Rejony przemysłowe zachodniego TDW, wydzielone w ramach studiów ekonomiki. *nr kreśl. 0194/I* [dopisek odręczny]
4. Działy studiów teatrów działań wojennych i ich zakres.
5. Układ i treść notatki wojskowo-geograficznej.

GRUPA KONSULTACYJNA

płk dypl. Tadeusz FIJOLEK
ppłk mgr Mieczysław MATCZAK

Źródło: CAW-WBH, Zarząd I SG WP, 1722/88/107, Sprawozdanie z konsultacji w Armii Radzieckiej, w czasie 10–13 października 1972 r. w Moskwie, b.m., 25 X 1972 r., b.p.

⁶³ Organizacja Paktu Azji Południowo-Wschodniej (ang. *South East Asia Treaty Organization*, SEATO) – powstała na mocy paktu w Manili z 8 IX 1954 r. organizacja wojskowo-polityczna z siedzibą w Bangkoku. Stanowiła odpowiedź Stanów Zjednoczonych na komunistyczne zagrożenie w Indochinach i Azji Południowo-Wschodniej. Zrzeszała Australię, Pakistan Wschodni (Bangladesz), Filipiny, Francję, Wielką Brytanię, USA, Nową Zelandię, Pakistan i Tajlandię. Rozwiązana w 1977 r.

⁶⁴ Organizacja Paktu Centralnego (ang. *Central Treaty Organization*, CENTO) – regionalny sojusz polityczno-wojskowy istniejący w latach 1959–1979 jako następca tzw. Organizacji Paktu Bagdadzkiego (ang. *Baghdad Pact Organization*). Główną funkcją CENTO było stworzenie łączności między sojuszami wojskowymi: NATO w Europie i SEATO w Azji. Członkami paktu były Wielka Brytania, Irak (1955–1959), Iran, Pakistan i Turcja.

[3]

SZEF ZARZĄDU NORMATYWNO-ADMINISTRACYJNEGO SZTABU
GENERALNEGO WPSPRAWOZDANIE
z wyjazdu do Węgierskiej Republiki LudowejI. CZEŚĆ OGÓLNA

1. Temat: Zasady organizacji i prowadzenia studiów operacyjnych teatrów działań wojennych.
2. Charakter: Konsultacja.
3. Miejsce pobytu i nazwa instytucji przyjmującej: BUDAPESZT – Zarząd I Sztabu Generalnego WAL⁶⁵.
4. Okres pobytu: 15[?]-18.10.1975 r.
5. Nazwa instytucji delegującej: Zarząd I Sztabu Generalnego WP.
6. Nazwa instytucji koordynującej: Zarząd I Sztabu Generalnego WP.
7. Skład delegacji:
 - płk dr Kazimierz KAGANIEC⁶⁶ – szef Oddziału TDW Zarządu I Sztabu Generalnego WP;
 - płk dypl. Tadeusz FIJOŁEK – st. specjalista Oddziału TDW Zarządu I Sztabu Generalnego WP.

II. PROBLEMATYKA KONSULTACJI

1. W zakresie koncepcji studiów operacyjnych TDW

⁶⁵ Węgierska Armia Ludowa.

⁶⁶ Kazimierz Andrzej Kaganiec (ur. 1924 r. w Sułoszowie) – płk dr; w IWP od lipca 1944 r., słuchacz I Ośrodka Szkolenia Artylerii. Od lutego do lipca 1945 r. szef zwiadu i dowódca plutonu dowodzenia 10 Pułku Moździerzy w stopniu ppor. Następnie do października 1945 r. dowódca baterii moździerzy 120 mm w 8 Pułku Moździerzy. Chwilowo w dyspozycji, potem od listopada 1945 r. do sierpnia 1946 r. dowódca baterii moździerzy 120 mm w 8 pp. W czerwcu 1946 r. awansowany na por. Do października 1947 r. słuchacz Centrum Wyszczolenia Artylerii. Następnie do listopada 1950 r. dowódca baterii, dowódca dywizjonu i szef artylerii i dowódca artylerii 27 pp. W randze kpt. (1948 r.) skierowany do Wyższej Szkoły Artylerii, którą ukończył w lipcu 1951 r. Już jako mjr do października 1953 r. dowódca 93 Pułku Artylerii Przeciwpancernej. Od 1955 w stopniu ppłk., skierowany na Kurs Doskonalenia Dowódców do ASG, po jego ukończeniu od listopada 1958 r. do maja 1962 r. st. wykładowca i adiunkt w Katedrze Taktyki Artylerii. Od maja do października 1962 r. przebywał w Akademii Wojskowej ZSRG. Po powrocie do marca 1968 r. ponownie adiunkt na ASG w randze płk. (1963 r.). Od 1965 r. doktor nauk wojskowych na podstawie rozprawy: „Problem efektywności jednostkowego układu przeciwpancernych pocisków kierowanych w świetle analizy skuteczności ognia posiadanej artylerii przeciwpancernej”. Skierowany do Zarządu I SG WP, gdzie do czerwca 1985 r. służył m.in. jako st. pomocnik i zastępca szefa Oddziału Gotowości Bojowej (1968–1974) i szefa Oddziału Studiów TDW (1974–1979) oraz jako szef Oddziału Dyslokacji i Przestrzennego Zagospodarowania. Potem przeszedł w stan spoczynku; CAW-WBH, TAB, 1783/90/1372, Kaganiec Kazimierz-Andrzej, płk.

- ogólne cele i zadania studiów TDW w odniesieniu do WRL⁶⁷ i państw potencjalnego przeciwnika;
 - studiowane obszary (kierunki);
 - organizacja studiów i zadania instytucji kierujących studiami;
 - zasady planowania i prowadzenia studiów;
 - współpraca instytucji (sztabów) studiujących.
2. W zakresie metodologii i zakresu studiów
- problematyka studiów TDW odnośnie terytorium WRL i państw potencjalnego przeciwnika;
 - podział zadań studyjnych w instytucjach (sztabach) WAL;
 - metody prowadzenia studiów i opracowania materiałów studyjnych (formy i rodzaje dokumentów studyjnych);
 - wykorzystanie materiałów studyjnych w procesie planowania operacyjnego.
3. W zakresie sił i środków zaangażowanych w procesie studiów
- siły zaangażowane w procesie studiów w Zarządzie I Sztabu Generalnego;
 - zadanie studyjne Zarządu II Sztabu Generalnego;
 - udział innych instytucji (sztabów) wojskowych w procesie studiów;
 - środki przeznaczone na zabezpieczenie studiów.
4. W zakresie automatyzacji i mechanizacji procesu studiów
- stan automatyzacji i mechanizacji studiów TDW;
 - instytucje odpowiedzialne za opracowanie programów;
 - stan automatyzacji w zakresie ewidencji i przetwarzania danych studyjnych.

III. WNIOSKI

Na podstawie przekonsultowania problematyki zawartej w rozdziale II stwierdzono, co następuje.

1. Studia TDW w WAL prowadzone są w zasadzie przez Sztab Generalny oraz niektóre instytucje centralne MON, z tym że studia krajów potencjalnego przeciwnika (płd. część RFN, AUSTRII, SZWAJCARII, pñ. część WŁOCH) prowadzone są wyłącznie przez Zarząd II Sztabu Generalnego według jego planu uwzględniającego centralne wykonywanie opracowań. Studia terytorium WRL realizuje Zarząd I Sztabu Generalnego przy współpracy kilku instytucji kompetentnych w zakresie zagadnień studyjnych (komunikacji, łączności, tyłów itp.).

Podstawę do prowadzenia studiów stanowi dyrektywa MON. Nie wydaje się tam oddzielnych centralnych planów studiów. Zagadnienia krajowe studiowane są według potrzeb poszczególnych instytucji. Nie opracowuje się centralnych, kompleksowych materiałów studyjnych o własnym kraju. Tego

⁶⁷ Węgierska Republika Ludowa.

typu materiały wydawane są tylko w zakresie studiów państw potencjalnego przeciwnika.

2. Problematyka studiów TDW w WAL jest określona podobnie jak w WP, z tym że nie wyodrębnia się pięciu zasadniczych działów, tak jak to przewiduje koncepcja studiów TDW Sztabu Generalnego WP. Rodzaje opracowań studyjnych są podobne do tych, które przewidziano do wykonania u nas w planie pięcioletnim na lata 1976–1980.
3. W WAL cały ciężar studiów państw potencjalnego przeciwnika spoczywa na Zarządzie II Sztabu Generalnego, który centralnie opracowuje materiały i rozsyła je zarówno do instytucji centralnych, jak i jednostek wojskowych do szczebla pułku włącznie.

W Zarządzie I Sztabu Generalnego jest specjalny wydział (3 oficerów), który koordynuje zadania studyjne, skupiając się głównie na opracowaniu wymagań i kierunków studiów, przedstawianiu tych wymagań odpowiednim instytucjom (a szczególnie Zarządowi II Sztabu Generalnego) oraz inicjowaniu opracowań studyjnych dotyczących własnego kraju, rekonesansów itp., a także odpowiednich przedsięwzięć z zakresu przygotowania WRL jako części TDW.

Charakterystyczne jest również ograniczenie roli Służby Topograficznej jedynie do zabezpieczenia kartograficznego i nie angażowanie jej do studiów warunków fizyczno-geograficznych. Wynika to głównie z małej liczebności Zarządu Topograficznego Sztabu Generalnego (ok. 10 oficerów).

4. Automatyzacja i mechanizacja procesu studiów praktycznie dotyczy jedynie ewidencji i opracowania danych o państwach potencjalnego przeciwnika opartej o program dostosowany do EMC „MIŃSK”. Program ten jest na ogół zgodny z zasadami przyjętymi również przy opracowaniu w WP systemu API „SZEREG-1”.

IV. OCENA WNIOSKÓW I KORZYŚCI

Zgodnie z zakładanymi celami konsultacja umożliwiła zapoznanie się delegacji polskiej z systemem studiów TDW w Węgierskiej Armii Ludowej. Niezależnie od tego dokonano wzajemnej wymiany doświadczeń w zakresie realizacji prac studyjnych.

Delegacja polska miała również możliwość zapoznania się z najnowszymi opracowaniami studyjnymi wykonywanymi przez Zarząd II Sztabu Generalnego WAL oraz z zakresem udziału tego Zarządu w studiach państw kapitalistycznych. Większe niż u nas zaangażowanie tego Zarządu w samodzielne studia terytorium krajów przeciwnika, a szczególnie obiektów przygotowania operacyjnego terenu, należy ocenić jako zjawisko pozytywne.

Informacje uzyskane podczas konsultacji pozwoliły na skonfrontowanie zasad organizacyjno-merytorycznych systemu studiów TDW obowiązujących w WP i WAL, co wskazuje, że system opracowywania materiałów o TDW obowiązujący u nas jest bardziej skuteczny. Wynika to głównie

z kompleksowości dotyczącej zarówno szerokiego kręgu instytucji (sztabów) studiujących, jak i studiowanej problematyki.

Stan studiów w WAL wskazuje, że brak centralnie opracowanych dokumentów normatywnych nie sprzyja sprawnej organizacji studiów i ich skuteczności. Również brak kompleksowego długofalowego planu studiów TDW nie wpływa korzystnie na skoordynowaną ich realizację, odpowiednio do potrzeb planowania operacyjnego.

Konsultacja w Węgierskiej Armii Ludowej odbywała się w atmosferze serdeczności i wzajemnego zaufania. Delegacja polska została dwukrotnie przyjęta przez zastępcę szefa Sztabu Generalnego WAL do spraw operacyjnych i traktowana była w sposób bardzo życzliwy i gościnny.

SZEF ZARZĄDU I SZTABU GENERALNEGO WP
gen. bryg. dr Jan ŚWIATOWIEC

Źródło: CAW-WBH, Zarząd I SG WP, 1722/88/107, Sprawozdanie z wyjazdu do Węgierskiej Republiki Ludowej, Warszawa, 10 XI 1975 r., b.p.

[4]

SPRAWOZDANIE
z wyjazdu do Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej

I. CZĘŚĆ OGÓLNA

1. Temat: Organizacja i prowadzenie studiów operacyjnych TDW oraz zasady formułowania i uwzględniania aspektów obronnych w przestrzennym zagospodarowaniu kraju.
2. Charakter: konsultacja.
3. Miejsce pobytu i nazwa instytucji przyjmującej: PRAGA-Zarząd Operacyjny Sztabu Generalnego CzAL.
4. Okres pobytu: 7.12–11.12.1976 r.
5. Nazwa instytucji delegującej: Zarząd I Sztabu Generalnego WP.
6. Nazwa instytucji koordynującej: Zarząd I Sztabu Generalnego WP.
7. Skład delegacji:
 - płk dr Kazimierz KAGANIEC – szef Oddziału TDW Zarządu I Sztabu Generalnego WP;
 - płk dypl. Tadeusz FIJOŁEK – st. spec. Oddziału TDW Zarządu I Sztabu Generalnego WP;
 - płk mgr Zdzisław MONDRZYCKI – st. spec. Oddziału TDW Zarządu I Sztabu Generalnego WP.

II. CZĘŚĆ SZCZEGÓŁOWA

Przedmiotem konsultacji były następujące zagadnienia:

1. Organizacja i prowadzenie studiów operacyjnych TDW

Studia teatrów działań wojennych są prowadzone w CzAL według ogólnych ukierunkowań Sztabu Generalnego zawartych w rozkazach szkoleniowych. Nie ustalono tam szczegółowej koncepcji studiów ani też dotychczas nie opracowano centralnych planów pięcioletnich czy też rocznych, co powoduje znaczną dowolność planowania i realizacji zadań studyjnych przez instytucje centralne MON.

Zarząd Operacyjny Sztabu Generalnego prowadzi studia TDW jedynie dla swych potrzeb, nie sprawując funkcji koordynacyjnych w skali całych sił zbrojnych, ograniczając się do stawiania zadań w zakresie dostarczania przez określone instytucje danych potrzebnych do planowania operacyjnego (np.: infrastruktura, warunki terenowe i inne zagadnienia dotyczące kraju własnego i potencjalnego przeciwnika). Dane te dostarczane są okresowo lub doraźnie w miarę potrzeb.

Najbardziej zaangażowanymi instytucjami CzAL w zakresie studiów TDW są:

- Zarząd Rozpoznawczy Sztabu Generalnego w zakresie państw potencjalnego przeciwnika;
- Oddział Topograficzny Sztabu Generalnego odnośnie terytorium kraju własnego i zabezpieczenia kartograficznego.

Powyższe instytucje mają określony zakres zadań w dziedzinie studiów TDW, natomiast inne instytucje (sztaby) prowadzące studia ustalają te zadania samodzielnie, w zależności od potrzeb wynikających z planów operacyjnych.

Powyższy stan powoduje, że ilość materiałów (wydawnictw) opracowywanych centralnie jest znacznie ograniczona i dotyczy głównie opisu warunków terenowych (przeważnie w formie dokumentów kartograficznych) oraz sił zbrojnych państw potencjalnego przeciwnika (biuletyny, informatory itp.). Z tego względu większość dokumentów ma charakter wewnętrznych materiałów pomocniczych. Szereg materiałów tego typu dotyczących głównie przygotowania operacyjnego własnego kraju demonstrowano w Zarządzie Operacyjnym Sztabu Generalnego. Wśród przedstawionych dokumentów były opracowania oryginalne (np.: graficzny wykres stanu technicznego dróg komunikacyjnych), których zastosowanie w naszych warunkach jest możliwe i celowe.

2. Zasady formułowania i uwzględniania aspektów obronnych w przestrzennym zagospodarowaniu kraju.

Działalność Zarządu Operacyjnego Szt.Gen.CzAL – w zakresie wdrażania aspektów obronnych w przestrzennym zagospodarowaniu Czechosłowacji – koncentruje się na przedsięwzięciach realizowanych głównie dla

bezpośrednich potrzeb sił zbrojnych. Ogólnie wyróżnia się w tym względzie trzy grupy zadań, które realizowane są przez poszczególne resorty gospodarki narodowej. Są to zadania:

- a. szczególnie ważne dla całokształtu obronności państwa, wykonywane przede wszystkim dla potrzeb wojsk CzAL i sojuszniczych. Są one finansowane bezpośrednio przez Komisję Planowania Gospodarczego (KPG) i najczęściej realizowane w 100%;
- b. istotne dla obronności państwa zarówno w okresie pokojowym, jak i ewentualnej wojny dla potrzeb sił zbrojnych oraz gospodarki narodowej. Są one realizowane ze środków przydzielonych poszczególnym resortom przez KPG, jednakże nie ma pełnej gwarancji ich całkowitego wykonania, nawet gdy są ona [*sic!*] to odpowiednie fundusze;
- c. specjalne, realizowane wyłącznie dla potrzeb sił zbrojnych. Są one finansowane z budżetu MON i wykonywane w około 80% w skali rocznej.

Zadania obronne w zakresie przestrzennego zagospodarowania kraju, a ściślej operacyjnego przygotowania terytorium CSRS⁶⁸, wykonują ministerstwa: Spraw Wewnętrznych, Łączności, Energetyki i Energii Atomowej, Przemysłu, Zdrowia i Transportu oraz przedstawiają je do komisyjnego odbioru przez Sztab Generalny CzAL. Ponadto w każdym ministerstwie znajduje się grupa wojskowa (odpowiednik naszego departamentu wojskowego), która nadzoruje, wykonywane przez dany resort, zadania na wypadek wojny. Kształtowaniem struktur przestrzennych z punktu widzenia potrzeb obronnych (w takim ujęciu, jak ma to miejsce u nas) resort obrony narodowej Czechosłowacji jeszcze się nie zajmuje, ale – jak to stwierdzili oficerowie udzielający konsultacji – może to nastąpić już w niedalekiej przyszłości.

Opiniowanie lokalizacji obiektów gospodarki narodowej kolidujących z obiektami wojskami występuje wyłącznie na szczeblu centralnym, ponieważ okręgi wojskowe nie dysponują zamierzeniami perspektywicznymi resortu. Natomiast nie dokonuje się opiniowanie obiektów pod kątem uwzględniania wymagań obronnych o charakterze przestrzennym (poza wymaganiami z zakresu obrony cywilnej).

III. WNIOSKI

Zasady organizacji i prowadzenia studiów operacyjnych TDW są w Wojsku Polskim opracowane znacznie dokładniej niż w CzAL. Ma to miejsce w odpowiednich dokumentach normatywnych (koncepcja studiów i plany oraz wytyczne centralne). Wydaje się, że w tym zakresie nie można się

⁶⁸ Czechosłowacka Republika Socjalistyczna.

wzorować na rozwiązaniach przyjętych w Czechosłowacji, tym bardziej że prezentowane efekty (materiały) studyjne są gorsze niż u nas.

W trakcie konsultacji orientowano się w możliwościach skorzystania z opracowań czeskich dotyczących południowego kierunku strategicznego. Stwierdzono, że w ostatnich latach nie wydano materiałów na ten temat, ograniczając się do wąskich opracowań specjalistycznych.

Podobnie kształtowanie struktur przestrzennych z punktu widzenia potrzeb obronnych jest bardziej zaawansowane w siłach zbrojnych PRL niż w CzAL, gdzie do tej pory nie nawiązano jeszcze w tym zakresie kontaktów zarówno z cywilnymi komórkami planistycznymi, jak i placówkami naukowo-badawczymi. Jednakże w najbliższym okresie planuje się rozwinięcie działalności w tym kierunku, co pozwala wnioskować, że nasze przedsięwzięcia są właściwe, ponieważ będą podejmowane również przez Sztab Generalny CzAL.

plk dr Kazimierz KAGANIEC

IV. OCENA WNIOSKÓW I KORZYŚCI

Informacje uzyskane w Zarządzie Operacyjnym Sztabu Generalnego CzAL pozwoliły skonfrontować skuteczność naszego systemu studiów operacyjnych TDW oraz zasad wdrażania wymagań obronnych do zagospodarowania przestrzennego kraju z systemem przyjętym w CSRS oraz uzyskiwane w obydwu armiach efekty. Konfrontacja ta wykazała, że zbliżonymi pod względem liczebności siłami osiągnięto u nas znacznie większy postęp.

Uzyskane informacje są także przydatne w zakresie ustalania dalszych przedsięwzięć odnośnie studiów operacyjnych TDW oraz zabezpieczenia interesów obronności w działalności gospodarczo-planistycznej.

Delegacja polska była przyjmowana z dużą serdecznością, a przebieg konsultacji nacechowany był szczerością, co przejawiało się w udzielaniu wyczerpujących wyjaśnień przez obydwie strony.

SZEF ZARZĄDU I SZTABU GENERALNEGO WP
gen. bryg. Waław SZKLARSKI

Źródło: CAW-WBH, Zarząd I SG WP, 1722/88/107, Sprawozdanie z konsultacji w Czechosłowacji, na temat: „Zasady planowania, organizacji i prowadzenia”, Warszawa, 21 XII 1976 r., b.p.

Bibliografia

Archiwa

- Akademie der Bundeswehr für Information und Kommunikation am Strausberg
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej
Biblioteka byłych wojskowych organów bezpieczeństwa państwa polskiego (Wojskowej Służby Wewnętrznej oraz Zarządu II Sztabu Generalnego WP)
Zarząd II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego w Warszawie
Archiwum Wojskowe w Oleśnicy
Śląski Okręg Wojskowy
Warszawski Okręg Wojskowy
Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego
Kolekcja Teczek Akt Personalnych
Sztab Generalny WP Zarząd I
Sztab Generalny WP, Zarząd Normatywno-Administracyjny

Opracowania

- Babula, Julian. *Ćwierć wieku w Sztabie Generalnym WP 1969–1995. Wspomnienia i refleksje*. Warszawa: Wyd. Comandor, 2004.
- Babula, Julian. „Rola i znaczenie obrony wybrzeża w przygotowaniach wojennych PRL i planowaniu strategicznym Naczelnego Dowództwa Zjednoczonych Sił Zbrojnych Układu Warszawskiego (1945–1989).” *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 11 (62), nr 1 (230) (2010): 121–141.
- Babula, Julian. „Zadania operacyjne Frontu Polskiego (Nadmorskiego) – fikcja czy rzeczywistość 1959–1989.” *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 11 (62), nr 3 (232) (2010): 234–242.
- Bange, Oliver. *Sicherheit und Staat: Die Bündnis- und Militärpolitik der DDR im internationalen Kontext 1969 bis 1990*. Berlin: Ch. Links Verlag, 2017.
- Jeniš, František, i Dušan Starek. *Vojensky zeměpis*. Praha: Naše vojsko, 1963.
- Jędrysiak, Jacek. „Początki i założenia studiów operacyjnych Zachodniego Teatru Działań Wojennych w Siłach Zbrojnych PRL.” *Pamięć i Sprawiedliwość* nr 2 (34) (2019): 426–455.
- Kajetanowicz, Jerzy. *Polskie wojska lądowe w latach 1945–1960: skład bojowy, struktury organizacyjne i uzbrojenie*. Toruń: Europejskie Centrum Edukacyjne, 2005.
- Kajetanowicz, Jerzy. *Wojsko Polskie w systemie bezpieczeństwa 1945–2010*. Częstochowa: Wyd. im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza, 2018.
- Kowalski, Lech. „Doktryna wojenna PRL zwana obronną.” *Arcana* 13, nr 1 (1997): 64–83.
- Kowalski, Lech. *Komitet Obrony Kraju (MON-PZPR-MSW)*. Warszawa: Semper, 2011.
- Lautsch, Siegfried. *Kriegsschauplatz Deutschland: Erfahrungen und Erkenntnisse eines NVA-Offiziers*. Potsdam: Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr, 2013.
- Luňák, Petr, red. *Plánování nemyslitelného Československé válečné plány 1950–1990*. Praha: Dokořán, 2019.
- Nečas, Jiří. „Obranná operace frontu.” *Vojenská mysl* nr 2 (1971): 17–22.

- Nečas, Jiří, i Alois Michňák. „Počáteční období války.” *Vojenská mysl* nr 6 (1971): 31–38.
- „Niektóre problemy studiowania Zachodniego Teatru Działań Wojennych.” *Biuletyn Informacyjny SG WP* (tajny) nr 2 (33) (1958): 37–38.
- Pałka, Jarosław. *Polskie wojska operacyjne w Układzie Warszawskim*. Warszawa: Wyd. IPN, 2022.
- Piotrowski, Paweł. „Front Polski – próba wyjaśnienia zagadnienia.” *Wrocławskie Studia z Historii Najnowszej* 6 (1999): 221–233.
- Piotrowski, Paweł. „Koncepcje «Frontu Polskiego» w okresie powojennym.” *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. T. Kościuszki „Poglądy i Doświadczenia”* nr 3 (2000): 111–122.
- Piotrowski, Paweł. *Śląski Okręg Wojskowy. Przekształcenia organizacyjne 1945–1956*. Warszawa: Trio, 2003.
- Puchała, Franciszek. „Pułkownika Kuklińskiego udział w grze wywiadów wielkich mocarstw.” *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 13 (64), nr 4 (242) (2012): 169–172.
- Puchała, Franciszek. *Sekrety Sztabu Generalnego pojałtańskiej Polski*. Warszawa: Bellona, 2011.
- Puchała, Franciszek. „Sztab Generalny Wojska Polskiego w latach 1945–1990.” *Kwartalnik Bellona*. Wydanie specjalne (2010).
- Rybak, Robert. *Sztuka operacyjna marynarki wojennej. Analiza wybranych aspektów szkolenia operacyjnego w latach 1956–1990 w świetle dokumentów*. Toruń: Wyd. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2021.
- Stárek, Dušan. „Význam CSVA pro vojenskou geografii.” *Vojenský geografický obzor* 1–2 (1965): 117–119.

Internet

- „Galerie velitelů/náčelníků služby.” Geoservice.army.cz. Dostęp listopad 30, 2022. <https://geoservice.army.cz/galerie-velitelunacelniku-služby>.
- „Generálmajor Ing. Ladislav Kebísek. Životopis.” Sdružení přátel vojenské zeměpisné a povětrnostní služby. Dostęp listopad 30, 2022. https://vojzsl.cz/galerie_osob.php?a=kebisek_ladislav.
- „Vojenská geografie v letech 1950–1960.” Geoservice.army.cz. Dostęp listopad 30, 2022. <https://geoservice.army.cz/vojenska-geografie-v-letech-1950-1960>.
- „Vojenská geografie v letech 1961–1979.” Geoservice.army.cz. Dostęp listopad 30, 2022. <https://geoservice.army.cz/vojenska-geografie-v-letech-1950-1960>.
- „Vojenský zeměpisný ústav [1958–1992].” Valka.cz. Dostęp listopad 30, 2022. <https://www.valka.cz/Vojensky-zemepisny-ustav-1958-1992-t108608>.

STRESZCZENIE

Jacek Jędrysiak, Materiały dotyczące konsultacji na temat prowadzenia studiów operacyjnych Zachodniego Teatru Działań Wojennych z wybranymi armiami państw Układu Warszawskiego w latach 1970–1976

W ostatnich latach dokonął się znaczny postęp w stanie wiedzy na temat różnych aspektów planowania operacyjnego w ludowym Wojsku Polskim. Powstanie

w 2016 r. Wojskowego Biura Historycznego przyczyniło się do ułatwienia dostępu do materiałów archiwalnych. Dzięki temu wiele szczegółowych zagadnień stało się obiektem analizy historyków, wymagają one jednak ciągłych i pogłębionych badań. Przykładem takiego zagadnienia są studia operacyjne Zachodniego Teatru Działań Wojennych. Ta tematyka stała się jak do tej pory obiektem szerszego zainteresowania jedynie kilku naukowców. W kontekście tego realizowanego przez Zarząd I Operacyjny Sztabu Generalnego Wojska Polskiego zadania wciąż trudno o konsensus, jeśli chodzi o jego znaczenie i rolę w całości kształcie planowania operacyjnego ludowego Wojska Polskiego. Nie ulega wątpliwości, że od momentu zainicjowania studiów w 1957 r. strona polska przywiązywała do niego dużą wagę, niewspółmierną do zainteresowania innych państw-stron Układu Warszawskiego. Efektem tego były liczne zabiegi o konsultacje i porównanie sposobów realizacji studiów. Niniejsze opracowanie zawiera edycję czterech sprawozdań, dokumentujących konsultacje na temat studiów operacyjnych dokonane przez stronę polską z „bratnimi” armiami Czechosłowacji, Związku Sowieckiego i Węgier w latach 1970–1976.

Słowa kluczowe: Zachodni Teatr Działań Wojennych, studia operacyjne, ludowe Wojsko Polskie, Układ Warszawski

SUMMARY

Jacek Jędrysiak, Materials Regarding Consultations with the selected Armed Forces of the Warsaw Pact Countries on Conducting Operational Studies of the Western Theater of Military Operations between 1970–1976

In recent years, significant progress has been made regarding our understanding of various aspects of operational planning in the Polish People's Army. The establishment of the Military Historical Bureau in 2016 contributed to facilitating access to archival materials. Thanks to this, many detailed issues have become the object of analysis by historians, but they require continuous and in-depth research. An example of such an issue are the operational studies of the Western Theater of Military Operations. The subject matter concerning them has so far become the object of wider interest to only a few researchers. In the context of the task carried out by the First Operational Directorate of the General Staff of the Polish Army, it is still difficult to reach a consensus as to its importance and role in the overall operational planning of the Polish People's Army. There is no doubt that from the moment studies were initiated in 1957, the Polish side attached great importance to them, disproportionate to the interest shown by other members of the Warsaw Pact. This resulted in numerous requests for consultations and a comparison of the ways in which studies were carried out. This article uses four reports that document consultations on operational studies carried out by the Polish side with the „fraternal” armies of Czechoslovakia, the Soviet Union and Hungary between 1970–1976.

Keywords: Western Theater of Military Operations, operational studies, Polish People's Army, Warsaw Pact

ZUSSAMENFASSUNG

Jacek Jędrysiak, Materialien zu den Beratungen über die Durchführung operativer Studien über den westlichen Kriegsschauplatz mit ausgewählten Streitkräften der Länder des Warschauer Paktes in den Jahren 1970–1976

In den letzten Jahren wurden erhebliche Fortschritte beim Verständnis verschiedener Aspekte der operativen Planung in der Polnischen Volksarmee erzielt. Die Einrichtung des Militärgeschichtlichen Büros im Jahr 2016 hat dazu beigetragen, den Zugang zu Archivmaterial zu erleichtern. Dadurch sind viele Detailfragen zum Gegenstand der Analyse durch Historiker geworden, die jedoch eine kontinuierliche und tiefgreifende Forschung erfordern. Ein Beispiel für ein solches Thema sind die operativen Studien über das westliche Kriegsschauplatz. Deren Thematik ist bisher nur für wenige Forscher von größerem Interesse. Im Zusammenhang mit der Aufgabe der Ersten Operativen Verwaltung des Generalstabs der polnischen Armee ist es immer noch schwierig, einen Konsens über ihre Bedeutung und Rolle in der gesamten Operationsplanung der polnischen Volksarmee zu finden. Es besteht kein Zweifel daran, dass die polnische Seite seit dem Beginn der Studien im Jahr 1957 ihnen große Bedeutung beimaß, die in keinem Verhältnis zum Interesse der anderen Mitglieder des Warschauer Paktes stand. Dies führte zu zahlreichen Konsultationsanfragen und zu einem Vergleich der Art und Weise, wie die Studien durchgeführt wurden. Dieser Artikel stützt sich auf vier Berichte, die Konsultationen über operative Studien dokumentieren, die von der polnischen Seite mit den „brüderlichen“ Armeen der Tschechoslowakei, der Sowjetunion und Ungarn zwischen 1970 und 1976 durchgeführt wurden.

Stichworte: Westliche Kriegsschauplatz, operative Studien, Polnische Volksarmee, Warschauer Pakt